

Mer mat från Västerbotten

Livsmedelsstrategi Västerbottens län
2021–2030

Innehåll

Förord	3
Potential	4–5
Inledning	6–9

Strategiska områden

1. Mat för framtida generationer 10–17

- Medvetet val av lokalt producerad mat
- Matkultur, trender och rekommendationer
- Det vi lägger på tallriken när vi kan välja
- Minskat matsvinn för miljön, klimatet och plånboken

2. Hållbar produktion och försörjning..... 18–27

- Trygghet i vardag och vid händelse av kris
- Skydd av natur och kultur
- Hållbar livsmedelsproduktion
- Lagar, regler och föreskrifter

3. Företagens villkor, förutsättningar och verklighet 28–35

- Konkurrenskraft, lönsamhet och tillväxt
- Mitt företag och min arbetsplats
- Företagens utmaningar och möjligheter
- Det ska vara lätt att göra rätt

4. Forskning, innovation och kunskap 36–41

- Utveckla för framtiden
- Kunskap, kompetens, utbildning och karriär

Referenser 42–43

Fakta produktion och förädling 44–52

SVERIGES MILJÖMÅL

Mer mat från Västerbotten

Livsmedelsstrategi Västerbottens län 2021–2030
2021

Mer mat från Västerbotten

Rickard Carstedt
ordförande
Regionala utvecklingsnämnden

Helene Hellmark Knutsson
landshövding

Länsstyrelsen
Västerbotten

Lotta Folkesson
ordförande

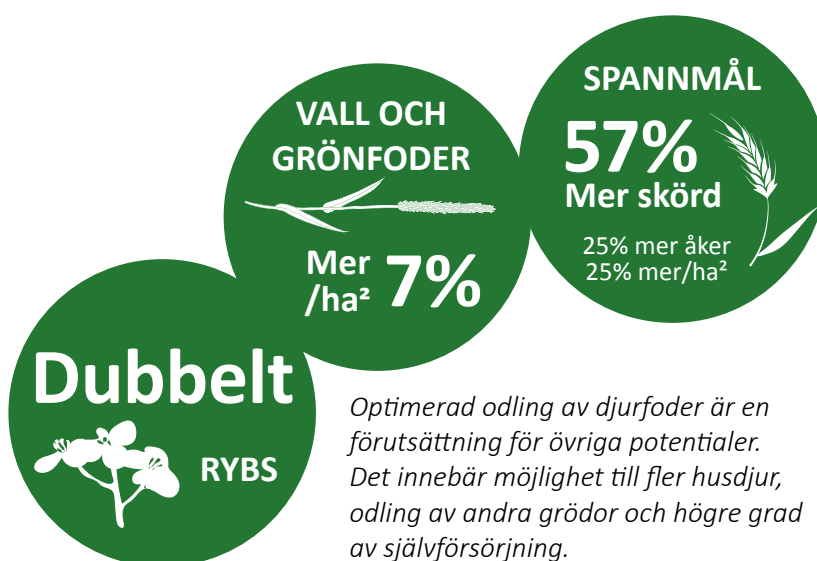
Mer mat till 2030

Till 2030 har Västerbotten goda förutsättningar till en hållbar ökning av produktion och förädling av livsmedel. Hur långt vi når till 2030 är beroende av hur vi arbetar med exempelvis: en ökad efterfrågan av lokalt producerad mat, utveckling av en hållbar produktion, minskat svinn, företagandets förutsättningar, innovation, forskning, utbildning och rådgivning. Det är vad strategin och handlingsplanen handlar om.

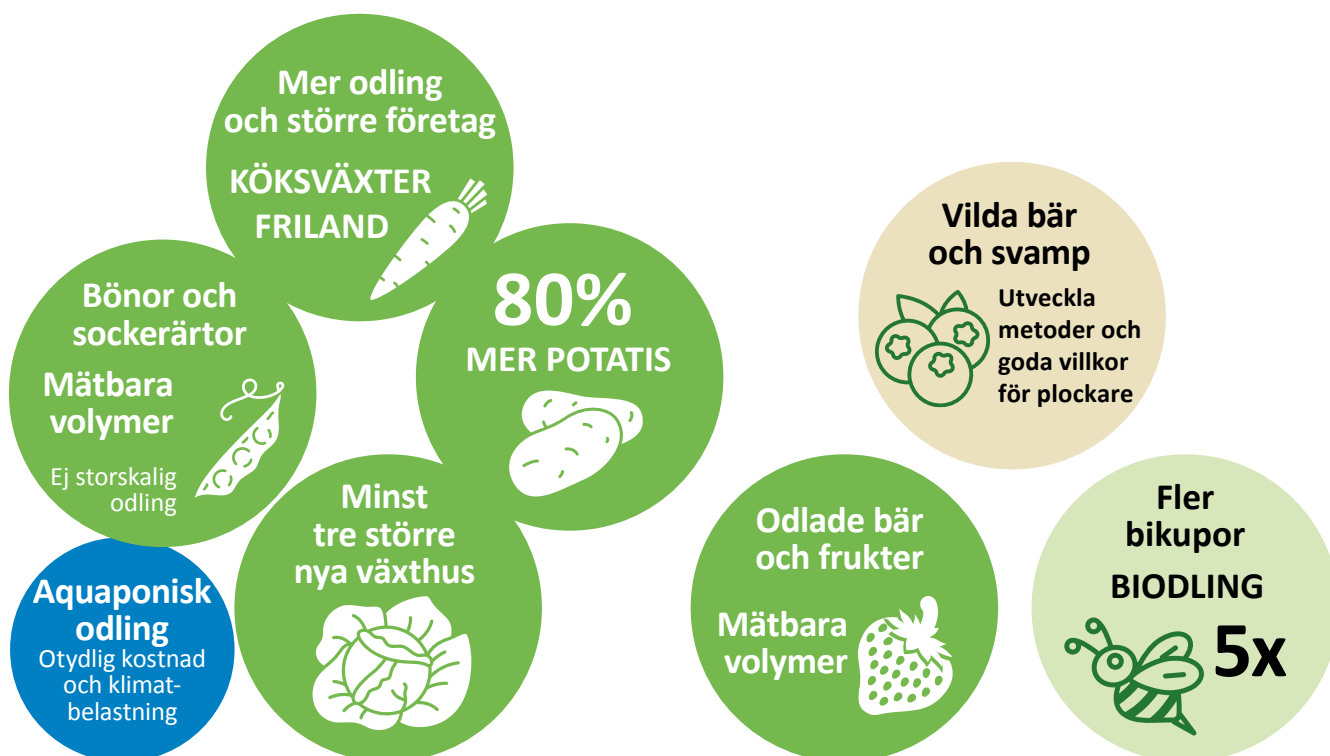
Fördjupad beskrivning av nulägen, utmaningar, möjligheter och potentialer redovisas i bilaga, se sidorna 44–52.

Vad är ännu okänt men som är en självklarhet 2030?

Optimerad odling av djurfoder är en förutsättning för övriga potentialer. Det innebär möjlighet till fler husdjur, odling av andra grödor och högre grad av självförsörjning.

Förädling

Förädling ger ett ökat värde för råvaror, möjlighet till ökad lönsamhet och fler arbetstillfällen.

Exempel på förädling är syring, saltning, syltning, inläggning, bakning eller torkning, ost, smör, syrade mejeriprodukter, glass och chark med mera.

Potential till ökad förädling i Västerbotten finns för samtliga råvaror producerade i länet, i Sverige eller i andra länder.

Intresset för förädlingsutveckling är stort. I bilaga kan du se statistik för 2018 och lite om vad som hänt under 2019.

Företag inom förädling kan vara stora, mellanstora och pyttesmå.

JAKT

Jakt av älg och hjort begränsas av tilldelning

REN

Antalet renar begränsas av kvoter

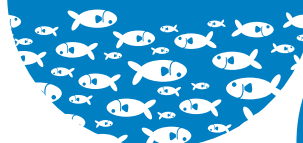
HAVSFISKE

Ökat fiske av sik och abborre

FISKODLING

Potential i landbaserad odling

FISKE

SÖTVATTEN

Försäljning och ökad turism

Inom fisknäringen finns potential till ökat fiske av sik och abborre i Bottenviken som inte heller begränsas av kvoter. Det är fisk som kan ätas flera gånger i veckan av alla, även gravida (Livsmedelsverket).

5%

Mer mjölkkråvara

MJÖLK

50%

FLER FÅR OCH LAMM

NÖTKÖTT

67%

av konsumtionen

30%

av konsumtionen

ÄGG

GRISKÖTT

50%

av konsumtionen

2018 producerades endast 17% av ägg som konsumerades i Västerbotten, 41% av nötköttet och 22% av grisköttet. Potentialen för ökade andelar av konsumtionen för nö- och griskött förutsätter en samtidig konsumtionsminskning, vilket ingår i nationella hälsorekommendationer. Ökad produktion av kött och mjölk i länet är bra för miljön och klimatet.

Inledning

Strategins syfte

Strategin synliggör befintliga näringar och lyfter fram länets utmaningar, möjligheter, behov och anger målbild för 2030 och anknyter till den Regionala utvecklingsstrategin som är regionens övergripande strategi för det regionala tillväxt- och utvecklingsarbetet i Västerbotten

Den fungerar vägledande vid prioritering av offentliga satsningar och initiativ. Syftet är att underlätta för såväl privata som offentliga aktörer till samarbete och samhandling i avsikt att skapa större drivkraft i genomförandet.

Strategin kan användas som källa till kunskap om livsmedel och mat i vårt län. Den kan också utgöra ett underlag i påverkansarbete, lokalt, regionalt, nationellt och på EU-nivå. Ytterst ska strategin både bidra till förverkligande av den nationella livsmedelsstrategins intentioner och mål och prioriteringarna i den regionala utvecklingsstrategin.

Handlingsplan för mer mat från Västerbotten

Parallellt med den regionala livsmedelsstrategins framtagande har en handlingsplan utarbetats. Handlingsplanens avsikt är att skapa samling och gemensam handlingskraft i aktiviteter, för att uppnå strategins syfte om mer mat från Västerbotten.

Den regionala handlingsplanen sträcker sig fram till 2025, vilket är samma tidshorisont som [Regeringens handlingsplan, del 2](#) för den nationella livsmedelsstrategin.

Den regionala handlingsplanen kommer därefter utforma nya ansatser i ytterligare steg mot 2030.

Målgrupper

Målgrupper för Västerbottens livsmedelsstrategi är Region Västerbotten, Länsstyrelsen Västerbotten och LRF Nord som även leder arbetet med strategins utformning och utveckling. Länets 15 kommuner har också en avgörande betydelse för strategins genomförande.

Viktiga målgrupper är branschorganisationer och företag med beröring till livsmedel, exempelvis producenter, industrier, handel, transportörer, restaurang- respektive besöksnäring, akademi och aktörer inom forskning och innovation, organisationer inom miljö-, energi- och klimatfrågor.

Ytterst vänder sig strategin till alla som lever och verkar i Västerbotten. Tillsammans kan vi alla medverka i strategins genomförande.

Avvägningar

Offentliga resurser ska användas smart för att uppnå bästa och mesta möjliga effekt. Avvägning behöver göras mellan olika områden, exempelvis företagens lönsamhet, klimatpåverkan, biologisk mångfald, markanvändning, ökad självförsörjningsgrad med mera.

Att göra avvägningar innebär utmaningar som kan kräva samverkan och överenskommelser mellan myndigheter, branscher och berörda aktörer.

Strategins framtagande

Att utarbeta en regional livsmedelsstrategi är formellt ett regeringsuppdrag i avsikt att bidra till målen i Livsmedels-

Verktyg för strategins genomförande

<i>Samarbete, samverkan, delningsekonomi</i>	<i>Upphandling</i>	<i>Stöd till investeringar och projekt för utveckling</i>	<i>Ny kunskap, teknik, och metod</i>
<i>Lagar, regler och tillämpningar</i>	<i>Kommunikation och politisk påverkan</i>	<i>Tillämpa befintlig kunskap, metod och teknik</i>	<i>Utbildning, kompetensutveckling och rådgivning</i>
<i>Strategier, policys och mål</i>	<i>Forskning och innovation</i>	<i>Samhällsplanering och styrning</i>	<i>Integrera produktion och försörjning av mat i planering och beslut</i>

För att uppnå strategins övergripande målsättning om en ökad och långsiktig hållbar livsmedelsproduktion krävs en bred verktygslåda.

strategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet. För Västerbottens län är den regionala livsmedelsstrategin ett tillfälle för genomlysning av näringarna och de unika, regionala förutsättningar som Västerbotten har och kan utveckla.

Livsmedelsstrategin för Västerbottens län – Mer mat från Västerbotten är ett samarbete mellan Länsstyrelsen Västerbotten, Region Västerbotten och LRF Nord. Parterna arbetar för att den regionala strategin ska verka för att regionala och nationella mål uppfylls.

Processen med framtagandet har varit grundlig och har tagit längre tid än förväntat, men processen i sig själv har inneburit en kraftsamling och genererat ett flertal projekt och aktiviteter. Under framtagandet har många aktörer varit engagerade i att dela med sig av värdefull kunskap, erfarenheter, underlag och fakta. Varje aktör har varit lika värdefull.

Hållbarhet

Agenda 2030

[Agenda 2030](#) och FNs globala mål för hållbar utveckling med 17 globala mål för en hållbar utveckling syftar till att utrota fattigdom och hunger, förverkliga de mänskliga rättigheterna för alla, uppnå jämställdhet och egenmakt för alla kvinnor och flickor och säkerställa ett varaktigt skydd för planeten och dess naturresurser.

De globala målen är integrerade, odelbara och balanserar de tre dimensionerna: miljö, ekonomi och sociala omständigheter.

Region Västerbotten ingår i svenska FN-förbundets och SKRs projekt Glokala Sverige och Regional utvecklingsstrategi för Västerbotten, utgår helt från målen i Agenda 2030.

Länsstyrelsen Västerbotten har som verksamhet tagit ställning till att bidra till länets genomförande av Agenda 2030. LRF har integrerat Agenda 2030 i sitt arbete för en hållbar livsmedelsproduktion.

Strategin ett extra fokus på tre mål i Agenda 2030: 12 Hållbar konsumtion och produktion, 14 Hav och marina resurser, 15 Ekosystem och biologisk mångfald.

Sveriges miljömål

[Sveriges miljömålssystem](#) är riktmärke för landets miljöarbete. Tillsammans bildar generationsmålet, miljömålen och etappmålen det nationella miljömålssystemet.

Det övergripande målet är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser. Miljömålen följs upp kontinuerligt och arbetet fortsätter.

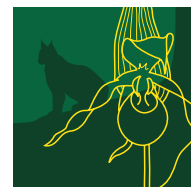
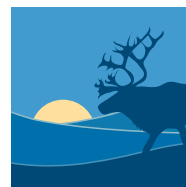
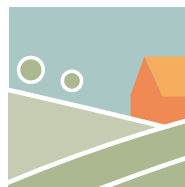
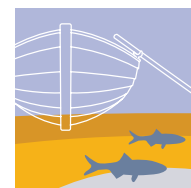
Sveriges miljömål värnar den ekologiska dimensionen av de globala hållbarhetsmålen i Agenda 2030. För att nå miljömålen krävs att många arbetar tillsammans genom engagemang och ansvarstagande.

Västerbottens regionala miljömål

Länsstyrelsens roll är att samordna och följa upp det regionala arbetet med [miljömålen](#). Genomförandet sker tillsammans med kommuner, näringsliv, frivilliga organisationer och andra aktörer med hjälp av det regionala åtgärdsprogrammet "[Hållbara Västerbotten](#) – åtgärdsprogram med miljömålen i sikte 2019–2025".

Generationsmål: Att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser.

För miljömålen är extra fokus riktat mot: Generationsmål, 1. Begränsad klimatpåverkan, 8. Levande sjöar och vattendrag, 10. Hav i balans samt levande kust och skärgård, 13. Ett rikt odlingslandskap, 14. Storslagen fjällmiljö och 16. Ett rikt växt och djurliv.

Ekosystemtjänster

Ekosystemtjänster är alla produkter och tjänster som naturens ekosystem ger människan och som bidrar till vår välfärd och livskvalitet. ([Naturvårdsverket](#))

- Försörjande ekosystemtjänster ger oss vatten, livsmedel och bioråvara.
- Reglerande är pollinering, ren luft, vatten och klimatreglering.
- De kulturella bidrar till hälsa och inspiration men också friluftsliv, och turism som är näringar som berörs i livsmedelsstrategin.
- De stödjande är för att de andra ska fungera till exempelvis fotosyntes, bildning av jordmån och kretsloppen.

Folkhälsa

Sveriges Regering beslutade 2018 om ett [övergripande folkhälsomål](#), ”Att skapa samhälleliga förutsättningar för en god och jämlik hälsa i hela befolkningen och att sluta de påverkbara hälsoklyftorna inom en generation”.

Åtta målområden pekas ut där fem har direkt inverkan för Västerbottens regionala livsmedelsstrategi: 1. Det tidiga livets villkor, 2. Kunskaper, kompetenser och utbildning, 3.

Arbete, arbetsförhållanden och arbetsmiljö, 6. Levnadsvanor, 7. Kontroll, inflytande och delaktighet.

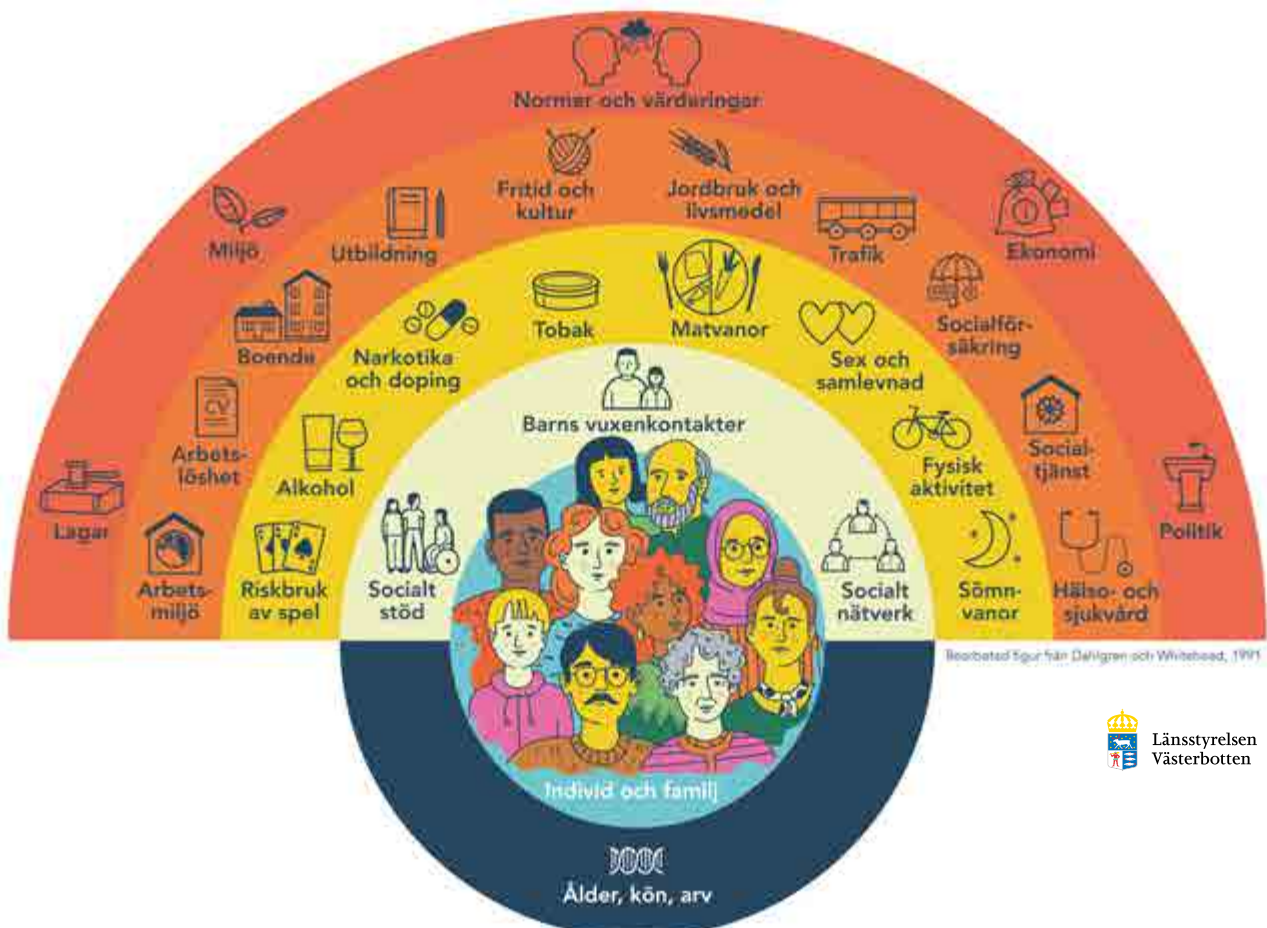
Samspelet mellan individ och samhälle har inverkan på invånarnas hälsa och kan ge olika hälsoutfall utifrån faktorer som samhällsstruktur, livsvillkor, levnadsvanor, sociala relationer och biologiskt arv, vilket synliggörs i [hälsans bestämningssfaktorer](#).

Länsstyrelsen har flera ansvarsområden med bäring på folkhälsans utveckling i exempelvis jämställdhet, samhällsutveckling, naturvård, miljömål med mera. Länsstyrelsen Västerbotten har under 2020–2021 ett uppdrag i att utarbeta metoder och arbetssätt för regional samordning av folkhälsoarbetet.

[Region Västerbotten](#) har från januari 2021 visionen ”Från fjäll till kust skapar vi gemensamt en attraktiv region med goda livsvillkor för alla”. Västerbottens [hälsoundersökningar](#) och [Salut](#) – för barn och ungas hälsa, är två omfattande folkhälsofrämjande satsningar.

Folkhälsa spänner över många sektorer och påverkas av flera samverkande faktorer, (Folkhälsans villkor) varav matvanor är en del. De Nationella kostråden baseras på vetenskap och beprövad erfarenhet och utgår från de Nordiska nä-

Hälsa kan ses som resultatet av ett samspel mellan individ och samhälle. För en god och jämlik hälsa krävs att människor ges likvärdiga villkor och förutsättningar. De benämns ofta som hälsans bestämningssfaktorer.

ringsrekommendationerna, NNR 2012, vilka just nu är under uppdatering. [Nya rekommendationer](#) presenteras 2022.

[Regeringen har gett Livsmedelsverket i uppdrag](#) att tillsammans med livsmedelsbranschen verka för minskat salt- och sockerhalt i livsmedel.

Sammanhang med andra strategier

Regionala strategier

Mer mat från Västerbotten – en regional livsmedelsstrategi, är en del av flera samverkande regionala strategier för länets utveckling av livsmedelsproduktion och försörjning. Regional utvecklingsstrategi (RUS) är den samordnande strategin till vilken sektorsstrategier och andra skarpa strategier kan kopplas, exempelvis Regionalt skogsprogram, Tillsammans för klimatet – Klimat- och energistrategi för Västerbottens län, Handlingsplan för klimatanpassning, Hållbara Västerbotten – åtgärdsprogram med miljömålen i sikte, Länstransportplan, Digital strategi, Innovationsstrategi med flera.

Den nationella livsmedelsstrategin

Den regionala livsmedelsstrategin för Västerbotten ska bidra till arbetet att uppnå målen i den nationella livsmedelsstrategin, ”[Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet](#)”.

Vision till 2030: Den svenska livsmedelskedjan år 2030 är globalt konkurrenskraftig, innovativ, hållbar och attraktiv att verka inom.

Övergripande mål: En konkurrenskraftig livsmedelskedja där den totala livsmedelsproduktionen ökar, samtidigt som relevanta nationella miljömål nås, i syfte att skapa tillväxt och sysselsättning och bidra till hållbar utveckling i hela landet. Produktionsökningen, både konventionell och ekologisk, bör svara mot konsumenternas efterfrågan. En produktionsökning skulle kunna bidra till en ökad självförsörjningsgrad av livsmedel. Sårbarheten i livsmedelskedjan ska minska.

Tre delmål

- **Regler och villkor:** Utformningen av regler och villkor ska stödja målet om en konkurrenskraftig och hållbar livsmedelskedja där produktionen ökar. Detta genom ändamålsenliga skatter och avgifter, regelförenklingar, administrativa lättnader och andra åtgärder för att stärka konkurrenskraften och lönsamheten.
- **Konsument och marknad:** Konsumenterna ska ha ett högt förtroende för livsmedlen och kunna göra medvetna och hållbara val, exempelvis av närproducerat och ekologiskt. Marknaden för livsmedel ska kännetecknas av en väl fungerande konkurrens. Den svenska livsmedelsexporten ska ges förutsättningar att öka för att möta efterfrågan på relevanta marknader.

- **Kunskap och innovation:** Stödja kunskaps- och innovationssystemet för att bidra till ökad produktivitet och innovation i livsmedelskedjan samt hållbar produktion och konsumtion av livsmedel.

Strategiska områden

Fyra strategiska områden för den regionala livsmedelsstrategin har identifierats utifrån inspel och erfarenheter som framkommit under arbetet med strategin, men också utifrån att den regionala livsmedelsstrategin ska understödja målsättningar i den nationella livsmedelsstrategin.

Valda strategiska områden speglar Västerbottens förutsättningar, möjligheter och utmaningar. De ger en överskådlig bild över delar som den regionala nivån har ett konkret ansvar för och där samverkan mellan regionens myndigheter, företag och andra organisationer kommer vara särskilt viktigt.

1 Mat för framtida generationer

2 Hållbar produktion och försörjning

3 Företagens villkor förutsättningar och verklighet

4 Forskning, innovation och kunskap

Foto: Anna-Karin Drugge

Mat för framtida generationer

Många har redan upptäckt att mat från Västerbotten är vällsmakande, har hög kvalitet och bidrar till en hållbar utveckling för naturen, djuren, människorna och våra samhällen. Gruppen medvetna konsumenter växer som har kunskap om att lokalt producerad mat minskar belastningen på miljön och klimatet.

Genom planering av våra val kan vi värna det som växer, odlas och produceras i Västerbotten. Det bidrar till mindre resursanvändning, minskade förluster och svinn, vilket är bra för klimatet och miljön, men också för vår egen plånbok. Medvetenhet om val av produkter och råvaror är också en del i en hälsosam livsstil.

Genom ett medvetet val av mat från Västerbotten baserat på kunskap kan vi alla medverka till en hållbar utveckling där livsmedelsföretagen bli fler, mer lönsamma och konkurrenskraftiga, vilket innebär mer mat från Västerbotten.

1

Målbild 2030

- Det är lätt att välja mat från Västerbotten.
- Konsumenternas kunskap om matens ursprung och dess betydelse för naturen, klimatet, människorna och djuren bidrar till en ökad efterfrågan på lokalt producerad mat.
- Matsvinnet är halverat från hushåll, handel, restaurang och offentliga kök.

Medvetet val av lokalt producerad mat

Hållbart med ursprung i Västerbotten

Gruppen medvetna konsumenter, blir allt större och gör noggranna val i butik och av den mat som serveras på restauranger, serveringar och i offentliga kök. Den medvetna konsumenten vill veta var och hur maten produceras, förädlas och transporteras och vill känna trygghet i att maten bidrar till en hållbar utveckling. För en stor grupp konsumenter har hållbarhet blivit synonymt med att välja lokalt producerad mat, vilket är en trend som förstärkts ytterligare under pandemin 2020.

Att hållbarhet är något som efterfrågas av allt fler konsumenter innebär ett ökat tryck på samtliga företag inom livsmedelssektorn att med handling ta ansvar för vår gemensamma framtid för att lämna över ett hållbart samhälle till nästa generation.

Kommunikation om hållbarhetsarbetet kan leda till en högre värde på produkten eller upplevelsen och utgöra en

Fakta: Låga klimatutsläpp från svensk mat

Svensk mjölk-, nötkötts- och äggproduktion har bland de lägsta klimatutsläppen inom EU, som i sin tur är lägre än det globala genomsnittet. Exempelvis har mjölkproduktionen i Sverige 44 procent lägre klimatutsläpp än det globala genomsnittet ([Så klarar det svenska jordbruket klimatmålen](#)).

marknadsfördel. På sikt förväntas gruppen medvetna konsumenter bli så stor att hållbarhetsarbete är en förutsättning för att livsmedelsföretagen, över huvud taget kunna sälja sina produkter och tjänster. ([Årsrapport 2020, TVV och](#))

Tillväxtverket anger i [Företagens villkor och verklighet](#) från 2017 att företagens hållbarhetsarbete och tillväxtvilja hänger ihop.

1. Mat för framtida generationer

Livsmedelskonsumtion och klimatbelastning

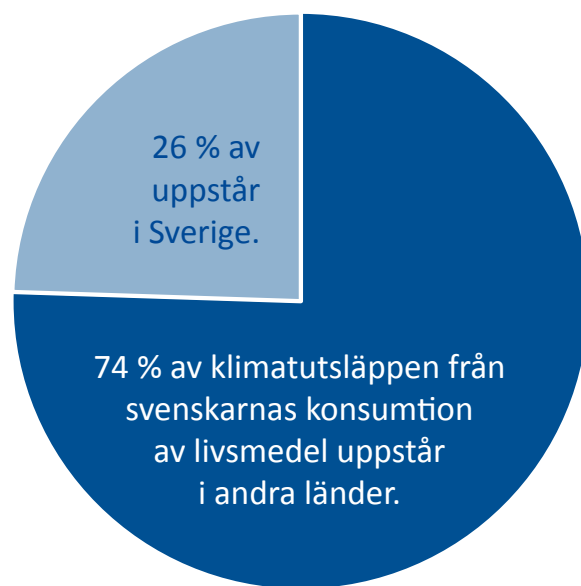
Att välja lokalt producerad mat, eller mat med svenskt ursprung är ett ställningstagande och vilja att minimera belastningen på klimatet och miljön. [Naturvårdsverket](#) redovisar att 74 procent av klimatbelastande utsläpp från konsumtion av mat sker i andra länder. Samma rapport visar att konsumtionsbaserade koldioxidutsläpp har minskat med 11 procent inom Sveriges gränser och istället ökat i andra länder. Ännu finns ingen regional statistik om konsumtionens klimatpåverkan.

[PRINCE-rapporten](#) stärker bilden av svenskt jordbruk som klimatsmart och slutsatsen är att svenska konsumenter kan minska sitt klimatavtryck genom att välja svensk mat istället för importerad. En styrka med svensk livsmedelsproduktion är användningen av förnybara energikällor och en låg användning av antibiotika och bekämpningsmedel i jordbruket.

Databaser om matens klimatpåverkan

[Databaser](#) om matens klimatbelastning har fått stort genomslag i debatten om mat. Viktigt att uppmärksamma är att nuvarande klimatdatabaser baseras på generella data per kg produkt utan hänsyn till produkternas näringsinnehåll, förmåga till kolinlagring, användning av kemikalier, antibiotikaanvändning, biologisk mångfald eller lokala förutsättningar och jordbruksmetoder.

Databasernas utformning kan i värsta fall vara missvisande och medföra val som bidrar till ohälsa och ökad miljöbelastning. I Sverige och andra länder pågår forskning där

Konsumtionsbaserade utsläpp 2016 och andelar per konsumtionsområde. (Mätmetoder för att följa upp konsumtionens klimatpåverkan, 2019, Naturvårdsverket)

matens klimatbelastning vägs samman med faktorer som hälsa, miljöbelastning och miljönytta, markanvändning med mera. Ett exempel är en [studie av RISE](#) som beskrivs kunna leda till bättre hjälp för konsumenter i hållbara val och verktyg som underlättar en samhällsomställning till en mer hållbar produktion och livsmedelskonsumtion.

Mervärden Mat från Västerbotten

Mat från Västerbotten är inte vilken mat som helst. Den har mervärden som gör den mer motståndskraftig mot en global priskonkurrens.

En växande grupp medvetna konsumenter känner till och uppskattar de mervärden som det lokala valet innebär. Det har några av länets kommuner, butiker och restauranger tagit fasta på och erbjuder produkter och måltider med Västerbotten som ursprung.

- En måltidsupplevelse med kvalitet och goda smaker.
- Biologisk mångfald av djur, fåglar, insekter och växter.
- Arbetstillfällen i hela livsmedelskedjan.
- Kortare transporter och mindre klimatbelastande utsläpp.
- Attraktiva och öppna landskap.
- En levande landsbygd.
- Vår vilda natur med skogar, fjäll och vatten.
- En livskraftig ursprungsbefolkning och samisk kultur.
- En god djurvälstånd med friska djur.
- Att ta ansvar för ett globalt behov av matförsörjning
- Minsta möjliga belastning på miljö och klimat.
- Ett val för stolta livsmedelsproducenter i Västerbotten.

Matkultur, trender och rekommendationer

För din hälsa

Sveriges folkhälsa är jämförbart god med en ökad medellivslängd på 1,7 år mellan 2006 och 2018. Samtidigt rapporterar WHO att livsstilssjukdomarna toppar ohälsolistan i Sverige, med konsekvenser för individen och samhället. [Folkhälsomyndigheten](#) uppskattar att cirka 90 000 svenskar årligen insjuknar i sjukdomar som kan knytas till mat och fysisk aktivitet ([Folkhälsans utveckling – årsrapport 2020](#)).

Forskning visar att hälsosamma matvanor kan bidra till att minska risken för många livsstilssjukdomar exempelvis hjärt- och kärlsjukdom diabetes, cancer och psykisk ohälsa. Därför har [regeringen gett Livsmedelsverket i uppdrag](#) att tillsammans med livsmedelsbranschen verka för minskat salt- och sockerhalt i livsmedel.

Västerbottens del i folkhälsoenkäten 2018, ”[Hälsa på lika villkor](#)”, visar att andelen personer i länet som äter frukt och grönsaker minst fem gånger per dag är låg. Övervikt och fetma är ett av våra allvarligaste folkhälsoproblem. I dag har hälften av länets vuxna män, drygt en tredjedel av alla kvinnor och vart femte barn har övervikt eller fetma. Hälsoläget är något bättre vid kusten där utbildningsnivå och lönenivåer generellt är högre, samtidigt har kommunerna inlandet en åldersstruktur med fler äldre. Skillnaderna inom kommunerna är dock större än mellan kommunerna. För att minska risken för ohälsa med övervikt behövs många olika åtgärder där maten är en viktig del.

De främsta faktorerna för ohälsa kopplat till kosten är ett högt intag av socker, fett och salt och ett lågt intag av fibrer, grönsaker och frukt. Mat som ger näring och mins-

kar risken för ohälsa är grönsaker, baljväxter, frukt, nötter, fisk, vegetabiliska oljor och mat med fullkorn. I [Riksmaten](#) som 2016–2017 undersökte ungas kostvanor framgår att var femte ungdom i gymnasieålder har fetma eller övervikt. Matvanorna är sämre bland ungdomar som har föräldrar med låg utbildning och/eller låg inkomst.

Matkultur och trender

Matkultur speglar vårt ursprung med traditioner och religioner, vilka råvaror vi har att tillgå, möjligheter till förvaring, hur våra kök är utformade, men också föreställningar och kunskap om vad som är hälsosamt, trendigt eller anses åtråvt.

För Västerbottens län är matkultur också regionens skafferier av ren, älg, röding, öring, kantareller, hjortron, lingon, blåbär med mera.

Historisk tillbakablick och nutida trender

Våra matvanor har förändrats utifrån ändrade förutsättningar. I mitten av 1800-talet uppstod ett skifte från fattigdom till ett välfärdsland, med torkad, saltad, syrad och rökt mat, för att den skulle bevaras under lång tid.

Hälsan stärktes av en bättre kosthållning och elektriciteten gjorde kylskåpet till en självklar del i hushållet. I modern tid har en globalisering gett tillgång till färsk grönsaker, frukt och jordgubbar året runt. Maten har producerats där klimatet för årstiden är lämpligt och där arbetskraften är billig. ([Isof](#))

Svenskar är kända för sin öppna attityd till nya influ-

Märkning som hjälp att välja rätt

Livsmedelsförpackningar märks som hjälp för konsumenterna att göra medvetna och säkra val. Märkningen ska vara tydlig, på svenska och inte vara vilseledande, tex. antyda att produkten har egenskaper som alla liknande livsmedel har. De flesta märkningsregler är gemensamma för alla EU-länder. Det ska framgå vad det är för slags livsmedel med förteckning över ingredienser, mängder, näringsdeklaration, allergener, bäst före-dag, kontaktuppgifter med mera. Ursprung ska anges på kött, frukt och honung ([Livsmedelsverket](#)). En ny märkning är ”[bra efter bäst före-dag](#)”, i avsikt att stimulera konsumenterna att lukta och smaka på maten innan den slängs. Därutöver finns ett antal frivilliga märkningar. Tillsammans med länets lanthandlare har Länsstyrelsen utarbetat en märkning för att göra det lättare att hitta lokalt producerad mat. Sockerchecken är en märkning som utvecklats på Gotland för hyllkanter med signal om produkternas socker innehåll. En livsmedelsbutik i Norsjö är ansluten till Sockerchecken.

Exempel: Frivilliga märkningar

[Svenskt ursprung](#)

[Nyckelhålet](#)

[KRAV](#)

[EU-ekologisk märkning](#)

[Fairtrade](#)

Hälsöfrämjande arbete i [Norsjö](#) runt hjärt- och kärlsjukdomar ledde fram till idén om en märkning av livsmedel med en hög fiberhalt, lågt innehåll av fett och socker. Det blev inspiration till Livsmedelsverkets utveckling av nyckelhålet ([Norsjö.se](#)).

[MSC](#) fiske med uthålliga metoder i havet.

[ASC](#) ansvarsfull produktion av fisk och spårbarhet.

1. Mat för framtida generationer

enser, på 1600-talet från Tyskland, 1700-talet Frankrike, 1800-talet Storbritannien och på 1900-talet från USA. [Ric-hard Tellström](#), etnolog och mathistoriker menar att den enda helt svenska mattraditionen är fika.

På 60-talet lade vi 25 procent av inkomsten på maten, idag bara 10 procent. Många har fått ekonomiskt utrymme att låta maten bli en identitet kopplat till våra värderingar. Det har gett upphov till [ideologiska dieter](#) som inte är medicinskt motiverade.

Maten tillhör en mänsklig gemenskap, lust och glädje, vilket skulle kunna vara anledning till att kunskapsbaserade råd om kost och hälsa inte får fullt genomslag. Hållbar lokal livsmedelsproduktion med minskade transporter är ett ökat intresse, men även mat som är inspirerad av äldre mattraditioner. Sametingets [Behovsanalys](#) av samiskt mat-

företagande vill se en fusion mellan tradition och nutid och lyfter behovet av nyskapande genom traditionell kunskap om samiskt mathantverk.

Fakta: Ideologiska dieter

Exempel på ideologiska dieter är vegan, vegetarian, rawfood eller frukterian. Andra dieter är Paleokost, även kallad stenålderskost eller clean eating med undvikande av tillsatser eller industritillverkad träningskost med många och högt förädlade tillsatser. Vissa dieter domineras av kött och fett som GI, LCHF och Keto. Andra kostval är fritt från mjölk, gluten, socker osv och ibland utan medicinsk grund.

Fler människor i stad följer dieter än på landsbygden och fler kvinnor än män. ([Klusterträff, JV 2019](#))

Det vi lägger på tallriken när vi kan välja

På tallriken i hemmet

Allt fler konsumenter efterfrågar lokalt producerad mat och råvaror. Många hittar den lokalt producerade maten vid alternativa försäljningsställen, exempelvis Rekoringar där beställning sker på nätet med utlämning vid fysiska platser i tätorter.

Mötet mellan producenter och konsumenter stärker kunskapen om matens ursprung och en kortare försäljningsväg ger produkterna ett högre värde i producent- och förädlingsledet. Mötet uppstår även vid torghandel och Bondens Marknad i större tätorter. Producentdrivna saluhallar eller samägda butiker finns i Burträsk, Vännäs och Skellefteå. Geografiska avstånd kan vara begränsande för gårdsbutiker, men allt vanligare blir lådor gårdens samlade produkter för hämtning eller leverans.

Lanthandeln har stor betydelse för livet på landsbygden och försörjning av livsmedel, men också som nav för distribution, tjänster, service och social trygghet. Ändrad befolkningsstruktur medför att butiker tvingas lägga ner men ibland uppväger ett lokalt engagemang ekonomiska utmaningar. På andra håll blir macken eller kiosken den naturliga servicepunkten. En tynande infrastruktur är en oroande utveckling för glesbygd.

Det vanligaste är att inhandla hela hushållets behov i någon av de stora livsmedelskedjornas butiker vilka erbjuder säkra livsmedel av hög kvalitet från världens alla hörn. Där är den lokalt producerade maten inte alltid lätt att hitta i ett centralt utformat sortiment. Enskilda butiker tar hem lokala produkter på egna initiativ eller utifrån konsumenters önskemål. Vissa butiker har tagit ställning och erbjuder exempelvis endast svenskt kött. Butikernas utbud breddas med färdiglagade rätter, tips och råd, men också digitala butiker för hämtning eller leverans och kassar med ingredienser för veckans måltider. Den digitala handeln utgår än så länge från lokala butiker, men digitala plocklager är under utveckling.

Offentliga kök

Inköp av mat till de offentliga köken motsvarar cirka 4 procent av den svenska livsmedelshandeln. Men antalet dagliga portioner som tillagas är stort. Bara Umeå kommun serverades dagligen [42 000 portioner](#) under 2018. Offentliga verksamheter kan därför göra skillnad i en hållbar samhällsomställning genom att ställa hållbarhetskrav i upphandling och beställning av råvaror och livsmedel.

[Norrmejerier](#) har undersökt kommunernas intresse för lokalt producerad mat, hösten 2020. Kommunerna uppgav att fördelar med lokal mat är fler arbetstillfällen, minskat klimatpåverkan och en ökad biologisk mångfald. 12 av Västerbottens 15 kommuner deltog i undersökningen varav 7 svarade att de har en strategi för lokal upphandling av lokalproducerad mat och 3 kommuner svarade att de har mål om hur stor andel av maten som ska vara lokalproducerad.

[Livsmedelsverkets kartläggning](#) av offentliga måltider 2018 rapporterar ett ökat intresse, men konstaterar att statistiken för hela Sverige är bristfällig. 13 av Västerbottens kommuner svarade, men i huvudsak begränsat till frågor om mat som serveras i förskolan.

2019 genomfördes [intervjuer](#) med politiker och anställda i några av länets kommuner och några producenter. Svaren

Fakta: Lokalt och nära – vad är mest nära?

Att definiera vad som är lokal- eller närproducerad kan vara olika. En del produkter går att hitta i det absoluta närområdet, andra finns inom länet eller i den nordliga dimensionen, i vissa fall behöver Finland och Norge inkluderas. Ibland är svenskt, det mest närproducerade som går att uppnå. Västerbottens myndigheter, regioner och kommuner gör olika tolkningar.

visade att politikerna är eniga om vikten att handla närproducerat och det fanns ett större intresse för närproducerat framför ekologiskt.

Tjänstepersoner beskrev att försvårande faktorer för upphandling av lokal mat kan vara lägre förädlingsgrad och för små volymer, men också kompetensutveckling och arbetsvillkor för anställda i offentliga kök. Även måltidens budget kan vara begränsande för lokala inköp. Länets producenter beskrev upphandlingens storlek som hinder och specifika krav på till exempel på företagets fordon.

94 procent av västerbottningarna tycker att det är mycket eller ganska viktigt att kommuner köper lokalproducerade livsmedel. Det visar en [Sifo-undersökning](#) gjord på uppdrag åt Norrmejerier.

[Länets offentliga](#) aktörer försöker underlätta för lokala producenter att lämna anbud genom att bryta ut varugrupper ur en större upphandling. Det har exempelvis gjorts vid upphandling av mjölk till länets kommuner och Region Västerbotten och på några håll även för kött, vilt, potatis och bröd. Enstaka kommun har delat upphandlingen så att en liten producent kan leverera till ett enskilt kök. Kommuner kan samverka i upphandling och producenter kan samarbeta om anbud. Några kommuner har mål om andel närproducerad mat.

Hösten 2020 anordnades en dag om betydelsen av matens ursprung i länets högstadieskolor. Den här dagen [serverade](#) skolorna lokalt producerad mat. Initiativet togs av projektet Matkompassen och väckte uppmärksamhet i media. LRF och lokala jordbruksföretag bidrog under dagen med information till elever och lärare.

Måltidsturism och restaurang

Västerbotten har ett gott renommé som mat- och smakregion med en lång historia av måltidsturism och unika produkter.

Från att ha varit en nischmarknad har måltidsturism blivit ett begrepp som omfattar besökare från andra länder, inhemska resenärer och restaurangbesökare på den egna hemorten. Att bjuda utländska gäster på måltider lagade av råvaror från Västerbotten innebär indirekt marknadsföring som grund för ökad livsmedelsexport. Pandemin 2020 har inneburit stängda gränsen några aktörer har stängt ner sina verksamheter medan andra snabbt har ställt om för att nå gäster på nya sätt.

En kartläggning av länets måltidsturism Initierad av Region Västerbotten Turism, visar att länet har många styrkor som inte nyttjas fullt ut och att aktörer kan bli ännu bättre att ta tillvara på potentialen i lokala råvaror och blir ännu tydligare i kommunikation och marknadsföring.

Länets större och kustnära tätorter har flertalet gastronomiskt profilerade matställen som använder lokalt producerade råvaror och mathantverk och ett utbud av restauranger med grön profil. Utanför länets tätorter finns en stor spännvidd med naturnära och genuina måltidsupplevelser och någ-

Västerbotten har ett gott renommé som mat- och smakregion.

Foto: Mariann Holmberg

1

ra som erbjuder måltider av världsklass men också ett stort utbud i mellansegmentet som ännu inte har anammat potentialen med lokala råvaror. Livsmedelsverket utarbetar underlag åt regeringen för möjligt krav på [ursprungsmärkning](#) av restaurangmenyer. Många aktörer är medvetna om hållbarhet och hälsa, men marknadsför det inte som en profil.

[Rapporten Måltidstrender 2020](#), av Visit Sweden tar avstamp i pandemin och uttrycker en förväntan om branschens återhämtning till 2023. Samtidigt innebär det en permanent förändring och restaurangnäringens behov av nya erbjudanden med upplevelser av lokal och autentisk mat. En tydlig trend är take-away av färdiglagat eller måltidspaket där även tillagning kan vara en del av upplevelsen. Restauranger utvecklar mobila och tillfälliga upplevelser i form av pop-ups, foodtrucks eller cykelvagnar. Inredningar blir enklare utan avkall på matens kvalitet. Gränser suddas ut mellan producent, matbutik, restaurang och handel.

Upplevelsetrenden spås vara ihållande och allt större betydelse får berättelsen om människorna som producerat och förädlat maten som restaurangens tillagning och hållbarhetsarbete. Veganska och vegetariska rätter förväntas vara en naturlig del av en meny och inte ett alternativ. Västerbottens län har profiler ur vegan- och straight edge-rörelsen som väcker uppmärksamhet på en större marknad med produkter och nya grepp för marknadsföring.

Sedan 1991 är "Västerbotten på Grand Hôtel" ett återkommande evenemang och lokala matfestivaler har betydelse för stolthet och marknadsföring. Kända kockar och profiler inom mat och gastronomi sprider kunskapen om länets unika råvaror i nationella och internationella sammanhang.

Minskat matsvinn för miljön, klimatet och plånboken

Minskat matavfall och matsvinn innebär minskad belastning på naturen, miljön och klimatet. Det visar Naturvårdsverkets rapport [Matavfall Sverige, 2020](#).

Hushållens matsvinn allra störst

Svenska hushåll slänger 45 kg fullt ätbar mat, per person och år. Hushållen skulle kunna spara 3000–6000 kronor per år genom planering av inköp, förvaring och att lita på sina sinnen för att avgöra om maten är ätbar ([Fler gör mer](#)).

Västerbottens hushåll slänger varje år 12 000 ton fullt ätbar mat. Volymen skulle kunna fylla en åtta meter hög byggnad stor som en fotbollsplan.

Matsvinn ingår i den större gruppen av matavfall tillsammans med oundvikliga rester, som skal, ben och kaffesump med mera, varav en tredjedel samlas in och rötas till biogas.

Från januari 2024 ska samtliga svenska hushåll sortera matavfall för återvinning. Flera av länets kommuner har infört brun tunna för insamlingen. Ett alternativ kan vara hushållsnära kompost.

Matsvinn i livsmedelsbutiker, motsvarande 2018, cirka 10 kg per person. Det kan vara utgången datum eller frukt- och grönt som blivit mjuka. [Butiken](#) kan behöva jobba med beställningsrutiner, tillagning av färdiga rätter, skänka mat till välgörenhet eller som foder till djur. Handeln kan även påverka matsvinn som uppstår i konsumentledet genom tips om förvaring och tillagning.

Avfall i produktion och förädling

Hos [primärproducenter](#) uppstår matavfall som skulle ha blivit mat (matsvinn). Det förekommer även att råvaror kasseras innan de skördas.

Skälen kan vara skador, felaktig lagring, låga priser, bristande kunskap hos lantbrukaren eller kvalitetskrav ställda av konsument och handel. Mer råvaror skulle kunna tas till vara genom upplysning om variationer som inte påverkar smak och genom ökad kunskap om miljö- och klimatbelastning. Andra strömmar uppstår exempelvis i att [värphöns](#) sällan används som livsmedel. Störst kasserade volymer inom [köksväxter](#) är 26 procent av morötterna, 13 procent av löken och 16 procent av potatisen.

Statistik om matavfall inom förädling och industri är

Mål om halverat matsvinn till 2030 för konsument och handel. ([Agenda 2030](#) och [Nationell livsmedelsstrategi](#))

Ettappmål för ökad resurshållning, -20% minskat matavfall från hela livsmedelskedjan 2020–2025. (*Sveriges Miljömål*)

osäker, men skälen kan bero på bristande flexibilitet, instabila processer, datumkassationer och flödesproblem.

Svinn i restauranger och offentliga kök

Matavfall från restauranger har ökat sedan 2014, vilket kan bero på att fler väljer att äta ute och att branschen serverar fler måltider. En del restauranger, bagerier och serveringsställen är anslutna till digitala förmedlingsfunktioner av överbliven mat, exempelvis [Karma](#) eller [FeedUp](#).

Flera av länets kommuner mäter mat som skrapas från tallriken, så kallat tallrikssvinn, men endast vid skolbespisningar. Därutöver uppstår svinn i kök vid lagring, tillagning och servering. Exempel på verktyg för att mäta svinn i offentliga kök är [Skolmatsverige.se](#).

Under 2018 uppkom 75 000 ton, matavfall i Sveriges offentliga kök, motsvarande 7 kg per person eller 60–70 gram per portion, exklusive dryck. I statistiken ingår kommunernas verksamhet, sjukhus och kriminalvården. [Livsmedelsverket](#) signalerar att statistiken är bristfällig och att nivåerna troligen är underskattade.

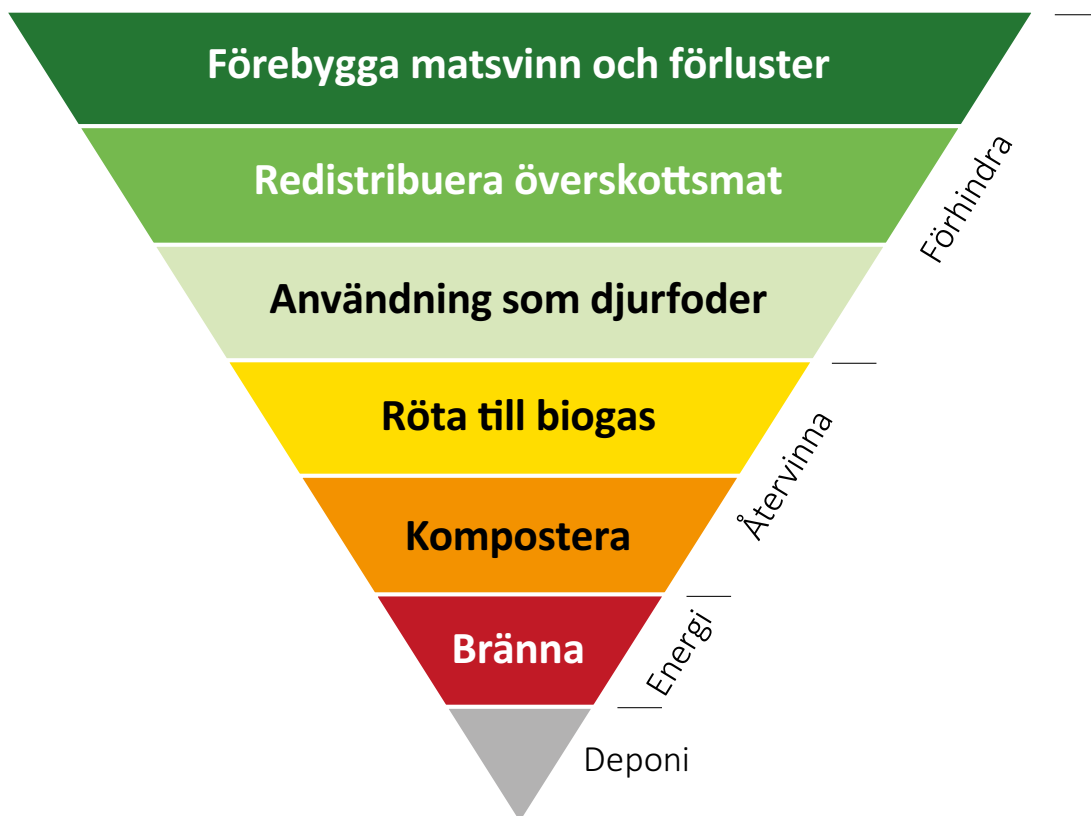
Rapporten Fakta om svinn i offentliga måltider 2019

Fakta Matavfall

[Matavfall](#) är det oundvikliga avfallet (skal, ben och kaffesump) och matsvinn. Volymen matavfall uppgick 2018 till 1,3 M ton, varav 71 % från hushållen motsvarande 95 kg per person + 69 kg i avloppet.

Fakta Matsvinn

Matsvinn är den del av matavfallet som utgör mat som skulle ha kunnat ätas upp om den hanterats på ett ansvarsfullt sätt. Hushållens matsvinn uppskattas till 45 kg per person och år, varav 19 kg mat och 26 kg i dryck som hålls ut i avloppet.

1

[Jordbruksverket](#) har anpassat den ordinarie avfallstrappan till livsmedel i en resurshierarki för minskat matsvinn och ökad resurseffektivitet. Modellen är en svensk anpassning av WRAP (The Waste and Resources Action Programme, UK). Bäst är att aldrig orsaka matsvinn eller andra förluster. Att lämna vidare matsvinn och matavfall som användning till [djurfoder](#) är enligt modellen att föredra, jämfört med rötning eller kompostering.

Rötning och kompostering är lämpliga metoder för oundvikligt matavfall, exempelvis skalrester, ben och kaffesump. Återvinning av matavfall innebär att ta tillvara näring i form av gödning eller energi vid rötning. Att bränna matavfall är det sämsta alternativet. I svensk resurshierarki för svinn och matavfall är deponi inte möjligt.

betonar att högt matsvinn inte behöver betyda att mängden tillagad mat är för stor. Det kan istället bero på bristande kvalitet och att gästerna äter mindre än näringsbehovet. Matsvinn i offentliga kök kan även påverkas av servering, uppläggning och miljön där maten serveras.

Bioekonomi

[Bioekonomi](#) är ekonomi och samhällsutveckling baserad på förnybara resurser. Exempel på bioekonomi är hållbar produktion av livsmedel, biomassa som ersättning av fossila råvaror, förnybar el av sol, vind och biogas, biodrivmedel, värme och biobränslen. Länets livsmedelsproducenter är en del i en växande bioekonomi för att lösa några av våra globala utmaningar. Även handel, restauranger, offentliga kök och konsumenterna i möjligheten att ta tillvara på resurser genom återvinning.

Delningsekonomi

Med delningsekonomi menas, att samäga, hyra ut, byta eller låna tillgångar av varandra såsom maskiner, verktyg, fordon eller arbetskraft. Det kan också vara i form av hållbara och smarta affärsmodeller. Gemensamt är att resurserna delas bortom den egna bekantskapskretsen. Begränsande för delningsekonomi kan vara länets geografiska avstånd.

Utredningen "[Delningsekonomi på användarnas villkor](#), 2017" lyfter utmaningar kring säkerhet och tvister. Delningsekonomi har en potential för minskade kostnader, ökad lönsamhet, hållbar produktion, försörjning och konsumtion av livsmedel. Delningsekonomi är en metod att förebygga och förhindra att onödiga restströmmar ska uppstå.

Foto: Eva Carlsson

Hållbar produktion och försörjning

Livsmedelsproduktionen i Sverige är bland den mest hållbara i världen. Det betyder att ökad livsmedelsproduktion i Västerbotten minskar belastningen på miljön och naturen totalt och i andra delar av världen. Mer mat från Västerbotten bidrar till att bevara och öka den biologiska mångfalden i länets kulturlandskap.

Det innebär också en ökad trygghet i livsmedelsförsörjningen för alla som lever och verkar i länet och bidrar till Sverige försörjning som helhet. Västerbotten kan bidra till en ökad livsmedelsproduktion på ett hållbart sätt.

Målbild 2030

- God och säker tillgång till mat bidrar till trygghet i vardag och beredskap att hantera en samhällsstörning eller kris.
- Mer mat har sitt ursprung i Västerbotten med minskad belastning på miljö och klimat som följd.
- Produktionsökningen har skett utifrån gällande lagkrav och konsumenters efterfrågan på hållbara produktionsmetoder.

2

Trygghet i vardag och vid händelse av kris

Mat och vatten är basalt för vår hälsa och överlevnad och utgör grundläggande resurser som behöver säkras inför en eventuell kris. Västerbotten behöver samverka på alla nivåer för att stärka en robust svensk livsmedelsförsörjning.

Kort bakgrund och nuläge

Säkerhetspolitisk stabilitet och medlemskap i EU medförde i slutet av 1900-talet en avveckling av tidigare överenskomna produktionskvoter inom EU och produktionsmål med beredskapslager. I kombination med en global priskonkurrens och ökad matimport har produktion av livsmedel i länet och Sverige stadigt minskat.

Fakta: Definitionen för kris

Kris är en extraordinär händelse som avviker från det normala. Händelsen drabbar många människor och stora delar av samhället. En krissituation uppkommer ofta oväntat och utan förvarning. ([MSB](#))

[Totalförsvarets forskningsinstitut, FOI](#) beskriver att säkerhetsläget är försämrat och vi har fått insikt om klimatförändringens effekter på den globala livsmedelsproduktionen.

Corona-pandemin 2020 har i sin tur tydliggjort risker med en starkt importberoende livsmedelsförsörjning. [Regeringen](#) har gett MSB uppdrag att planera för utveckling av totalförsvaret och i rapporten [Livskraft mätt och frisk 2020](#), beskrivs behovet av bred samverkan för en ökad försörjningsberedskap av vatten och livsmedel. Livsmedelssektorn ingår nu bland utpekade samhällsviktiga verksamheter. Livsmedelsverket och Jordbruksverket har i [uppdrag](#) att utarbeta åtgärder utifrån pandemins erfarenheter som kan stärka en robust livsmedelsförsörjning.

Ökad livsmedelsproduktion

Den nationella livsmedelsstrategin betonar att en ökad produktion kan bidra till en högre självförsörjningsgrad. Därmed minskar sårbarheten i livsmedelskedjan och vårt

2. Hållbar produktion och försörjning

importberoende av mat. Ungefär hälften av maten vi äter i Sverige, importeras till ett värde av nära 100 miljarder kronor årligen. Länets belägenhet i Europas ytterkant och långa avstånd inom länet och till andra delar av Sverige och världen kan medföra extra utmaningar vid en kris, exempelvis för transporter.

Västerbotten har goda förutsättningar till [ökad primärproduktion](#), framförallt inom jordbruk, såväl animalisk produktion som odling av grödor för direkt konsumtion av människor och fiske. Bara mindre delar av [länets konsumtion](#) produceras idag inom länet. Se potential för tillväxt på sidorna (4–5). Ur ett försörjningsperspektiv vid kris är fisk relativt lättåtkomligt för var och en i ett glest befolkat län. Fisket efter kusten med handredskap och nät är fritt för alla medborgare. Länsstyrelsen beviljar varje år cirka 500 tillstånd för hushållens fiske med nät i vissa vattendrag ovan odlingsgränsen.

Länet har endast ett fåtal större livsmedelsindustrier och ett 20-tal företag med 10–20 anställda. Därutöver finns ett 100-tal små företag med hantverksmässig produktion. (UC) Förädling förlänger råvarornas hållbarhet, gör livsmedel tillgängliga utanför säsong och gör produkterna lättare att sälja till andra delar av Sverige eller på export. Tillväxt inom förädling har obegränsad potential och bidrar till en ökad försörjningstrygghet i Västerbotten och Sverige som helhet.

Västerbotten har goda förutsättningar till ökad primärproduktion, såväl animalisk produktion av mjölk och kött som vegetabilisk odling för direkt konsumtion av människor.

Foto: Eva Carlsson

Säkra försörjningskedjor

[LRF](#) beskriver att försörjningssystemet behöver fungera robust i fredstid och planer för kris behöver utvecklas. Livsmedelskedjans försörjningssystem drivs normalt av marknadskrafterna, men vid en kris kan flera delar snabbt slås ut. Krisens verkningar kan minska genom strategisk samverkan och planering mellan privata och offentliga parter.

Försörjningssystemet omfattar hela kedjan från gården till konsument. Varje del är avgörande för tillgången av mat. [LRF](#) betonar att det saknas en myndighet med befogenhet att prioritera tillgången till el, drivmedel och vatten. FOI lyfter vikten av att utreda om beredskapslager åter behövs för livsmedelsproduktionens försörjning.

Extra sårbart vid kris är jordbrukets importberoende av exempelvis fröer, mediciner, växtskydds- och gödselmedel. Gårdar med många djur är mer sårbara än mindre gårdar utan automatiserade processer. För transportledet är drivmedel centralt och livsmedelsindustrin är beroende av allt från vatten och kemikalier till import av förpackningar med mera. Handeln är beroende av el och digitala system för lagerhantering och betalning.

Klimatanpassning

De senaste 25 åren har länets årsmedeltemperatur stigit med cirka en grad och i mitten av seklet förväntas medel-

Foto: Liselott Holm

Foto: Mariann Holmberg

Jordbruket kan delvis påverkas positivt av ett förändrat klimat med en längre odlingssäsong. Foto: Mariann Holmberg

Rennäringen påverkas av ett förändrat klimat genom en trädgräns som stadigt kryper uppåt. Foto: MostPhoto, endast klippbild

temperaturen ha ökat ytterligare 0,5 grad, oavsett scenario. Världens klimatforskare är överens om utvecklingen, vilket presenteras av FNs klimatpanel IPCC.

En högre medeltemperatur medför ett förändrat klimat globalt med smältande havsisar och både fler och mer extrema väderfenomen. Många delar av världen kan få försämrade omständigheter för livsmedelsproduktion, vilket bidrar till ett behov av ökad produktion i länder som Sverige. Även i Västerbotten kommer ett förändrat klimat ha inverkan på livsmedelsproduktionen med förlängd vegetationsperiod, ökad nederbörd under vinterhalvåret och ökad risk för sommartorka. Därför är ett förberedande arbete med klimatanpassning av yttersta vikt.

Rennäringen påverkas av en trädgräns som stadigt kryper uppåt. Vintrarna blir kortare med större variationer i snömängder. Betet förväntas bli sämre, inte minst genom perioder med tö och frysning som leder till isbildning närmast marken. Det innebär ett ökat behov av stödutfodring. Troligen kommer även tidpunkter för flytt av renar mellan kust och fjäll förändras.

Jordbruket kan påverkas positivt med längre odlingssäsong för både fler grödor och fler skördar. Samtidigt kan den biologiska mångfalden förändras med fler och längre perioder av värme, torka eller kraftig väta, vilket kan inverka negativt på markernas bärighet och djurens hälsa. Omväxlande perioder av tö och frysning leder till isbildning som påverkar flerårig vallodling negativt.

En ökad temperatur kan bidra till en förändrad sammansättningen av arter i hav, sjöar och vattendrag. Perioder kan uppstå med större flöden och samtidigt uttorkning av små vattendrag, vilket kan inverka på fiske i såväl Bottenviken som länets sjöar och vattendrag. Det kan i sin tur kan medföra urlakning av jordartsmetaller till vattendrag med försämrad vattenkvalitet som följd och ge negativ inverkan på livsmiljöer för vattenlevande djur och växter.

Fakta: Ansvar vid kris

Kommunerna har ett geografiskt ansvar för försörjning av livsmedel. Länsstyrelsen samordnar det regionala arbetet före, under och efter en kris. MSB har ansvar för utveckling av krisberedskapen i samhället, Livsmedelsverket har i uppdrag att, tillsammans med andra aktörer, planera för att Sveriges befolkning har tillgång till säker mat och säkert dricksvatten även vid kris eller höjd beredskap. Jordbruksverket är ansvarig myndighet för att minimera krisens följder för jordbruket. Vid en kris har individen ett ansvar för hemberedskap vilket bland annat innebär att säkra grundläggande behov som vatten, mat och värme när samhällets service inte fungerar. Vid en längre kris kommer det behövas anpassning av standarden till en mindre varierad kost och kanske även ett lägre energiintag. (MSB)

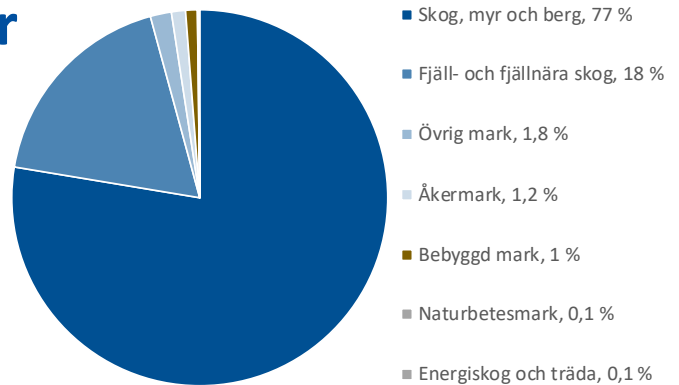
Skydd av natur och kultur

Markens användning

Västerbottens län har 77 procent skogsmark och 18 procent fjäll- och fjällnära skog. Markerna nyttjas förutom till skogs- och jordbruk för även till renskötsel, jakt, fiske, bär- och svampplockning. Åkermarken utgör bara 1,2 av länets markareal, jämfört med 7 procent för riket. 90 procent av åkermarken finns i länets kustnära kommuner. Bara 0,1 procent av all mark klassas som artrik naturbetesmark, lika mycket är träda och energiskog.

Bebyggd mark utgör ungefär lika stor yta som länets åkermark och har betydelse för livsmedelssektorn med industrier, handel, lager, restauranger, offentlig måltidsverksamhet, men också infrastruktur för livsmedelskedjans försörjning ([Skogsdata 2020](#)). Länets vattendrag, sjöar och Bottenviken utgör en grund för de blå näringarna med yrkesfiske och fiskodling, men även fritidsfiske och fisketurism.

Mark i träda som fortfarande är brukningsvärd utgör en potential för ökad livsmedelsproduktion eller odling av energigrödor. Västerbottens klimat- och energistrategi gör en teoretisk uppskattning att länets mark i träda skulle räcka till odling av energigrödor för att förse länets jordbruksföretag med drivmedel.

Marktypernas fördelning. Källa: [Skogsdata 2020](#)

Skydd av jordbruksmark

Jordbruksmark är avgörande för vår livsmedelsproduktion, den biologiska mångfalden, ett öppet, attraktivt landskap och flera kulturvärden. Befintlig jordbruksmark och rationella brukningsenheter är en förutsättning för ökad livsmedelsproduktion och behöver därför skyddas enligt lag.

Vid kusten råder efterfrågan på jordbruksmark för odling och djur, men också för mer tätortsnära odling av köksväxter. Samtidigt tas brukningsvärd mark i anspråk för en växande infrastruktur som bebyggelse, vägar med mera.

Jordbruksmark är avgörande för vår livsmedelsproduktion, den biologiska mångfalden, ett öppet, attraktivt landskap och flera kulturvärden och har därför ett skydd i Miljöbalken.

Foto: Eva Carlsson, LRF

Vid avveckling av jordbruksföretag i inlandet används jordbruksmark till skog eller träda. Mellan [1999 och 2019](#) har länets åkermark minskat med 7000 ha, motsvarande 10 procent. [Länsstyrelsen](#) erbjuder förmedling av mark för bete och odling.

Urfolkens rätt till traditioner

I [Regeringsformen från 2011](#), ingår, att främja det samiska folkets möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundslivs, där rennäringen är en viktig del av det samiska kulturarvet.

”Rennäringen ska bedrivas så att den ger ett rimligt antal samer en tryggad försörjning på ett ekologiskt, ekonomisk och kulturellt långsiktigt bärkraftigt sätt.”

Renskötselrätten i Sverige är reglerad som kollektiv rätt för samebyarna, vars verksamhet regleras genom rennäringslagen. Andra traditionella samiska näringar är jakt, fiske och duodji (slöjd och konsthantverk). Medlemmar i en sameby har rättighet till jakt och fiske ovanför odlingsgränser. I Såpmi finns 51 svenska samebyar, varav 7 i länet.

Avvägningar

Det finns avvägningar och målkonflikter mellan näringar inom livsmedelskedjan och andra intressenter, såväl sam-

Fakta: Miljöbalken jordbruksmark

Brukningensvärde jordbruksmark är skyddad genom miljöbalkens [3:e kapitel §4](#).

”Jordbruksmark får tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk.”

Kommunerna är skyldiga att tillämpa lagen i översiktsplaner.

hällena som privata. Exempelvis tas jordbruksmark i anspråk för infrastruktursatsningar, vatten- och vindkraftverk medför störningar för rennäringen och fiskens vandringar i älvarna. Intressekonflikt uppstår mellan naturturism, rennäring och markägare. Skoterkörning kan medföra skador på mark för odling och renskötsel.

Jordbruket rapporterar årligen in skador på jordbruksmark och odling kopplat till fåglar och vilt. Rennäringen påverkas av skador på ren kopplat till rovdjur. Livsmedelsproduktionen tillhör våra grundläggande behov och behovet därför väga tungt vid varje beslut om avvägning mellan olika intressen.

Renskötselrätten i Sverige är reglerad som kollektiv rätt för samebyarna, vars verksamhet regleras genom rennäringslagen. Andra traditionella samiska näringar är jakt, fiske och duodji (slöjd och konsthantverk).

Foto: Lars Bygdemark

Hållbar livsmedelsproduktion

Norra Sverige har ett bra utgångsläge för en hållbar livsmedelsproduktion. En hållbar samhällsutveckling innebär att producera mer mat där vi lever och verkar. (Se bilaga)

Intresset ökar för odling av köksväxter och en trend är att äta mer vegetabilier som gärna är lokalt producerad. På grund av ett nordligt klimat finns inte förutsättningar att ersätta animalisk produktion med storskalig odling av vegetabilier för människor, exempelvis vete, bönor och köksväxter.

I Västerbotten finns gott om mark som av klimatskäl inte lämpar sig för odling av mat till människor. Däremot har marken extra goda förutsättningar för odling av foder exempelvis vall, grönfoder och spannmål för en animalisk produktion av mjölk och kött. Vid minskad vallodling är risken stor för att åkermarken skulle växa igen, övergå i träda, eller planteras med skog, vilket är negativt för den biologiska mångfalden. Köttproduktionen i Västerbotten har minskat kraftigt så att en hållbar produktionsökning är motiverad, även om köttkonsumtionen minskar.

Odling

I Västerbotten finns god potential att odla mer köksväxter och potatis, vilket skulle gynna miljö och klimat. Att odla mer spannmål till djurfoder är ett annat exempel och grödor som rybs och ärtväxter, vilket skulle innebära minskade

Fakta: Vallodling

Flerårig vallodling är en viktig del i ett klimatsmart jordbruk med längre intervaller mellan plöjning, jämfört med ettåriga grödor. Den större rotmassan fungerar mullbildande vilket är positivt för markens bärighet och förmåga att klara både torka och väta. Länets vallodling med ljusa sommarnätter ger höga värden på energi och näring. Internationellt och i andra delar av Sverige utformas mål om ökad vallodling för klimatet och miljön.

transporter och minskat importberoende. Fortsatt forskning och växtförädling kan ge fler grödor för ett kallt klimat. EU-begränsning mot odling av genförändrade grödor kan vara ett hinder. (Se bilaga)

Antalet grönsaksodlare har ökat, men odlade volymer är fortfarande mycket små i förhållande till inflöde från andra delar av Sverige eller import. Trots goda förutsättningar odlas bara 20 procent av den potatis som konsumeras inom länet. (JV)

2019 odlades vall och grönfoder på 74 procent av länets åkermark. Rapporten Skafteriet mellan kust och fjäll, framtagen i samarbete med LRF Nord konstaterar att det finns möjlighet att till mer intensiv vallodling, vilket innebär högre skörd per ha och därmed en utökning av antalet djurenheter per ha åker. (JV)

Sedan 1999 har länets spannmålsodling halverats och 2019 odlades det spannmål på endast 12 procent av åkermarken. I huvudsak odlas vårkorn som foder, men det pågår även odlingsförsök av spannmål för produktion av mjöl. (JV)

Länets Rybsodling har på ett fåtal år vuxit från obefintliga nivåer till 125 ha 2019. Oljan kan användas till matlagning och som ingrediens i livsmedelsprodukter och obearbetade frön eller pressrester som proteinfoder till idisslare. Statistiken är hämtad ur Jordbruksstatistisk sammanställning för 2020, Jordbruksverket. (JV)

Förnybar energi

En omställning till förnybara energikällor som el, biogas eller förnybara bränslen är avgörande för en klimatomställning och är en konkurrensfråga då konsumenterna efterfrågar att företagen tar ett klimat- och miljöansvar.

Främst behöver omställning till förnybara bränslen eller fordon för gas eller el ske i transporter, jordbrukets maskiner och vid torkning av spannmål, där fossila bränslen används. Utbyggnad av laddstolpar för fordon och försörjning av förnybara drivmedel till bränslemotorer är under ut-

Länets odling av spannmål har halverats sedan 1999.

Foto: Liselott Holm

Foto: Liselott Holm

byggnad. Uppvärmning och el till livsmedelssektorns verksamheter kommer i huvudsak från förnybara energikällor.

[Regeringen](#) uttrycker att Sverige har kommit långt när det gäller begränsning av jordbrukets klimatpåverkan, men att näringen har en nyckelroll i en fossiloberoende omställning.

Ett lantbruksföretag i länet har biogasanläggning för elproduktion och förädling av gårdens gödsel. Biogasanläggningar är en möjlighet där gårdarna är tillräckligt stora och gårdsgemensamma anläggningar där avstånden är hanterbara. Norrmejerier har en biogasanläggning vid mejeriet på Ersboda för energiutvinning av rester från mejeriproduktionen. Industrier och jordbruksföretag har stora tak som möjliggör solel. En annan möjlighet är förnybar vätgasproduktion. ([Tillsammans för klimatet](#))

Energiområdet är under snabb utveckling och därför hänvisar livsmedelsstrategin vidare till det regionala arbetet med energiomställningen.

Enligt en beräkningsmodell av ([IVA](#)) skulle cirka 6000 hektar mark behövas till odling av grödor för produktion av tillräckligt mycket biobränsle för att täcka jordbrukets drivmedelsbehov i Västerbottens län. Det är 75 procent av

Fakta Greppa Näringen

[Greppa Näringen](#) som drivs av Jordbruksverket, LRF och Länsstyrelserna med mål om minskade klimatbelastning, minskad övergödning och säker användning av växtskyddsmedel. Greppa Näringen erbjuder kostnadsfri rådgivning som både lantbrukare och miljö tjäna på.

Foto: Liselott Holm

mark i Västerbotten registrerad som träda 2018. ([JV](#)) Att säkra lantbrukets transporter med inhemsk produktion av drivmedel skulle ge ökad försörjningstrygghet och minskad sårbarhet vid händelse av kris eller allvarlig samhällsstörning ([Perspektiv på svenska drivmedel](#), RISE).

Biologisk mångfald

Västerbottens åkermarker med blommande kanter längs diken och holmar begränsas i storlek av skogens bryn. Det uppbrutna landskapet ger goda livsvillkor för växter, insekter och fåglar tillhörande kulturlandskapet och mer sällsynta i andra delar av Sverige. Men arter är hotade även i Västerbotten. Det beror bland annat på igenväxning av jordbruksmark vid nedläggning av gårdar, och en mer intensiv odling med flera skördar, gödning och växtskyddsmedel.

Exempel på åtgärder som främjar arternas överlevnad i jordbrukslandskapet är bland annat restaurering av marker som vuxit igen, att återskapa betesmarker och andra naturvårdande åtgärder, optimerad användning av växtskyddsmedel och gödning, metoder vid skörd, skötsel av diken, holmar och bryn tillsammans med andra häckningsfrämjande åtgärder.

Ekologisk produktion

Ekologisk livsmedelsproduktion har betydelse för den biologiska mångfalden och djurens välfärd. I genomsnitt finns det cirka 30 procent fler arter och även fler individer av många arter på [ekologiska gårdar](#). Resultaten har varit robusta under de senaste 30 åren. [Ekologiska Lantbrukarna](#) framhåller att ekologisk produktion innebär lägre klimatpåverkan och andra studier lyfter behovet av att optimera användningen av befintlig jordbruksmark.

2. Hållbar produktion och försörjning

Omställning till ekologisk produktion inleds med certifiering av marken, därefter djurhållning och för märkning av produkter som KRAV alternativt EU-ekologiskt. KRAV driver även konsumentstärkande marknadsföring.

Mellan 2009 och 2018 ökade efterfrågan på ekologiska produkter och intresset för omställning var stor bland länets lantbruksföretag. Andelen ekologisk jordbruksmark ökade i rask takt från 5–12 procent. Under samma tid fördubblades antalet nötkreatur i ekologisk produktion i länet till 12 procent. Andelen får i ekologisk produktion ökade till 20 procent och invägning av ekologisk mjölkkråvara ökade till 17 procent, 2018. Därefter avstannade efterfrågeökningen och omställningen av mark och djur. Utvecklingen är likartad över hela Sverige och istället märks ökad efterfrågan av lokalt producerad mat. (JV)

Västerbottens har en jämförbart hög andel ekologisk odling av köksväxter. Av frilandsodling 2017 var 32,6 procent ekologisk, jämfört med riket 15,3 procent. Endast i Norrbotten var andelen högre med 57,4 procent. För växthusodling utgjorde den ekologiska andelen 35,7 procent av total yta, 2017, jämfört med 5,9 procent på riket. 2018 var 5,5 procent av länets potatisodling ekologiskt certifierad. (JV)

I KRAVs [ekorankning](#) 2020 hamnar Västerbottens län på plats 15 bland Sveriges 21 län.

Den nationella livsmedelsstrategin har ett [nationellt volymmål till 2030](#), utifrån konsumenternas efterfrågan, om att 30 procent jordbruksmarken ska vara ekologiskt certifierad och 60 procent av offentlig livsmedelskonsumtion bestå av ekologiska produkter.

Djur som mår bra

[SVA](#) beskriver att Sveriges goda djurvälstånd är ett resultat av ett medvetet arbete för friska djur. Samverkan mellan djurägare, myndigheter, akademi och andra organisationer har varit avgörande. För djurägare innebär en god djurhälsa stolthet, lägre kostnader för djursjukvård, mindre produktionsbortfall och att djuren har längre livslängd.

Att djuren har det bra, är också ett tydligt krav från en

växande grupp medvetna och oroade konsumenter. Svensk lagstiftning om god djuromsorg är ett argument för produktionstillväxt i Västerbotten och Sverige. Länsstyrelsen ansvarar för djurskyddskontroller utifrån djurskyddslagstiftningen.

[Djurskyddslagen](#) främjar en god djurvälstånd och respekt för djur som hålls av människor. Lagen omfattar allt från hur stallar ska utformas, skötsel och tillsyn till att den som ansvarar för djuren har tillräcklig kompetens. Även Livsmedelslagen ställer krav om djurens välmående.

Antibiotika

Sverige har [låg förekomst av antibiotikaresistens](#) jämfört med många andra länder där problemen med resistenta bakterier istället ökar. Sveriges tillåter endast behandling av sjuka djur och inte i tillväxtfrämjande syfte. Mjolk och kött från djur som behandlats får användas till livsmedel först efter en karenstid.

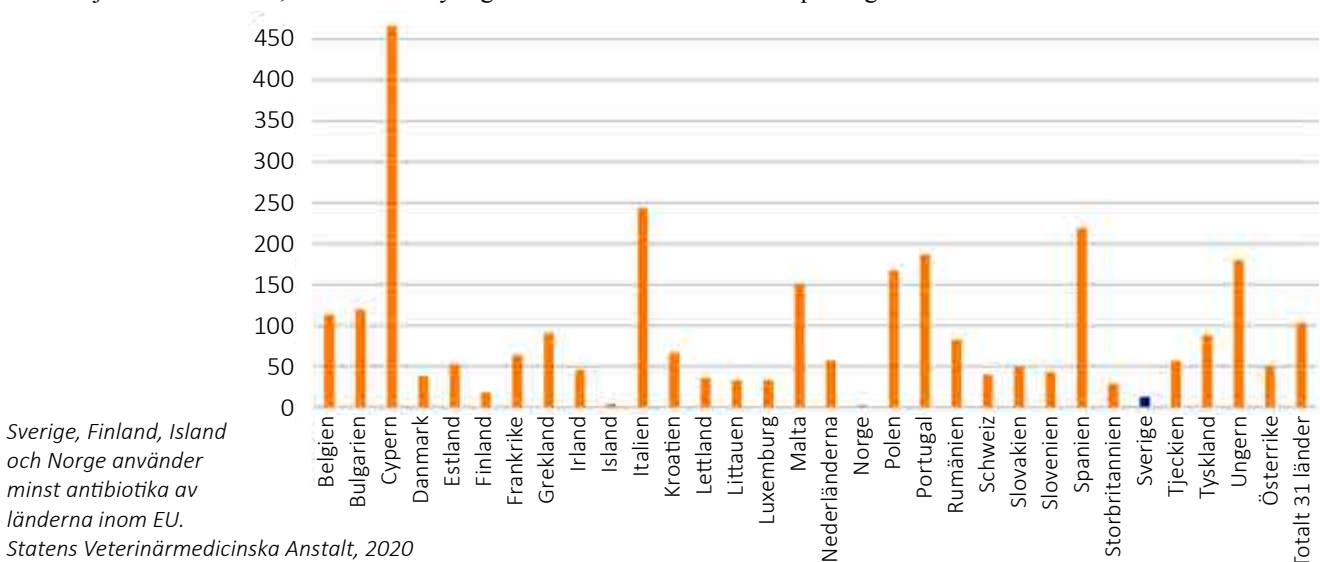
Ekologisk produktion

Ekologisk certifiering innebär förstärkta krav på djurvälstånd, exempelvis på stallarnas utformning och längre betesdrift för nötkreatur.

Bete för nötkreatur

Svenska nötkreatur ska vistas utomhus under sommaren vilket bidrar till djurens hälsa och naturligt betesbeteende (JV). Jordbruksverkets [studie 2014](#) konstaterar att betet har positiv inverkan för djurens kroppsliga och mentala hälsa. Andra vinster med bete är den biologiska mångfalden som gynnas av kornas tramp och naturliga gödsling, men också ekosystemtjänster i form av ett attraktivt landskap som bidrar till människors välbefinnande.

Det finns en allmän medvetenhet om betets betydelse för djurens välmående, men röster höjs om att beteskravet innebär en orimlig kostnad i förhållande till den fria konkurrensen på en global marknad.

Lagar, regler och föreskrifter som skydd för naturen, människorna och djuren

Myndigheternas ansvar

Alla aktörer som hanterar livsmedel omfattas av lagar, regler och föreskrifter. Maten vi äter ska vara säker och inte innebära en risk för sjukdom, lidande djur eller onödig skada på natur och miljö. Märkning av produkter ska vara korrekt och pålitlig och underlätta spårbarhet så att de kan återkallas vid risk för fel eller kvalitetsbrister.

Länderna inom EU följer gemensamt utarbetade lagar, regler och direktiv med anpassningar och kompletteringar utifrån nationella förutsättningar tillsammans med nationellt satta lagar och regler. Ambitionen är att regelverken inte i onödan ska utgöra ett hinder för företagens utveckling. Nationella myndigheter arbetar fortlöpande med att hitta möjliga förenklingar i det befintliga regelsystemet. Regionala myndigheter och kommuner har i uppdrag att tillämpa regelverken vid bedömning av tillstånd och tillsyn.

Tillstånd eller registrering krävs vid yrkesmässig verksamhet med livsmedel. Beroende på typ av verksamhet kan utfärdare vara nationell myndighet, länsstyrelsen eller en kommun.

Länsstyrelsen respektive kommunen har olika ansvarsområden för återkommande tillsyn och kontroll av samtliga yrkesmässiga verksamheter med livsmedel. Även nationella myndigheter utför kontroller.

Kund- och konsumentkrav

Grossister och kedjor inom dagligvaruhandeln vill känna trygghet i att produkter de säljer har producerats på ett säkert sätt enligt gällande regelverk. Därför ställs ofta krav på leverantörer om bevis på certifieringar exempelvis: EU-ekologisk, KRAV, IP Sigill och svenskt Sigill, ISO-certifiering om miljö, hållbarhet, kvalitet, livsmedelssäkerhet med flera. I nästa steg kan förädlingsföretaget ställa motsvarande krav på råvaruproducenter. Norrgården är ett exempel på lokalt utformat kvalitetssäkringssystem för norrländska mjölkgårdar.

Därutöver har branscherna utformat [riktlinjer](#) som stöd för företagens regelefterlevnad eller förstärkning av gällande regelverk. Branschriktlinjerna kan vara vägledande eller bindande.

Foto: Mariann Holmberg

Företagens villkor, förutsättningar och verklighet

I Västerbotten produceras fantastiska livsmedel och med goda förutsättningar kan länets livsmedelsföretag bli fler, växa och bli mer lönsamma och konkurrenskraftiga mot omvärlden. God efterfrågan på mat från Västerbotten är en grundförutsättning.

En attraktiv syn på branschen och företagen kan tillgängliggöra ekonomiskt kapital för investering och utveckling, men också bidra till ett ökat intresse att verka, arbeta och utbilda sig inom livsmedelssektorn. En välfungerande infrastruktur bidrar till företagets handlingskraft, exempelvis trygga kanaler för försäljning och distribution, rådgivning, marknadsföring, myndigheternas verksamhet runt tillstånd och tillsyn med mera.

Målbild 2030

- Fler lönsamma och växande företag med framtidstro som vågar satsa och fatta modiga beslut för en framtida utveckling för mer mat från Västerbotten.
- Livsmedelssektorn uppfattas som en attraktiv bransch för utbildning, arbete och företagande, men också för kapital till investeringar och företagets utveckling.
- Livsmedelsföretagen har en hög tilltro till myndigheternas arbete med tillståndsgivande, kontroller och beviljande av stöd för utveckling.

3

Konkurrenskraft , lönsamhet och tillväxt

Konkurrenskraft förutsätter behov och efterfrågan av produkter eller tjänster med specifika egenskaper eller till ett konkurrenskraftigt pris.

Livsmedel som global handelsvara utifrån lägsta pris har gett konsumenterna ökat ekonomiskt utrymme till annat än mat. Idag läggs i genomsnitt bara 10 procent av inkomsten på mat, jämfört med 25 procent under 60-talet. Samtidigt har utvecklingen lett till en minskad inhemsk och lokal matproduktion. Under senare år märks ett skifte i ett ökat

intresse för matens ursprung och att den är hållbart producerad.

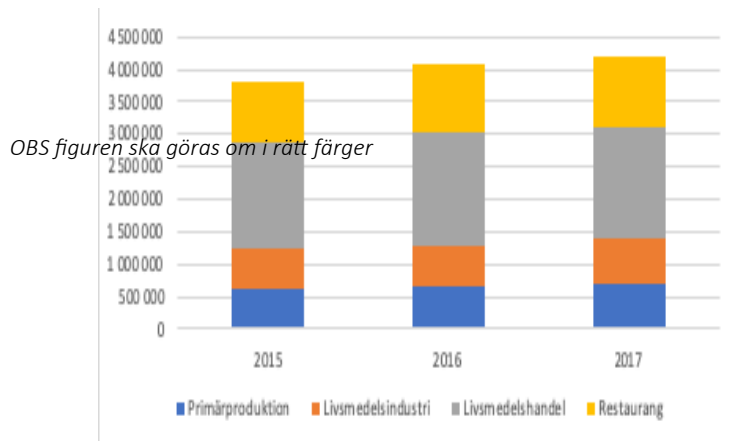
Västerbottens nordliga klimat, topografi, innebär generellt, lägre produktionsvolym per hektar, (JV) begränsningar i möjlig storlekstillväxt. Befolkningsantalet medför en begränsad lokal marknad långa avstånd för inköp av produkter insatsvaror och råvaror och till marknader såväl inom länet, som till övriga Sverige och andra länder.

Trots europeiska och nationella stödsystem för mer jäm-

3. Företagens villkor, förutsättningar och verklighet

lika konkurrensvillkor utgör den globala volym- och pris-konkurrensen en utmaning för många av länets primärproducenter och företag inom förädling.

Istället får råvarans eller produktens egenskaper större betydelse för konkurrenskraft och betalningsviljan. Egenskaper som även kan kallas mervärden.

Figurtext: [Jordbruksverket statistik](#) visar att förädlingsvärdet i livsmedelskedjan ökade med 10 procent mellan 2015 och 2017. Inom restaurang var ökningen 16 procent, vilket hänger samman med ett ökat intresse av att äta ute. Primärproduktionen ökade förädlingsvärdet med 13 procent och industrin med 16 procent. Båda har koppling till en återhämtning efter den så kallade mjölkkrisen 2015 då begränsande produktionskvoter inom EU avskaffades och Ryssland samtidigt stängde gränsen för import av jordbruksprodukter. Handelns förädlingsvärde ökade med 4 procent under perioden. Därutöver visar statistik framtagen av [Region Västerbotten](#) att förädlingsvärde av fisk ökade med 171,4 procent perioden 2008–2017

Faktorer med inverkan på branschens och företagens konkurrenskraft, lönsamhet och tillväxt:

- Affärsutveckling och entreprenörskap
- Ledarskap och förmåga till beslut
- Investeringar
- Branschens och företagens innovationskraft
- Marknadsföring och försäljning
- Det omgivande samhällets syn på de gröna näringarna
- Ekonomiskt kapital
- Erfarenhetsutbyte
- Kompetent och utbildad arbetskraft
- Tillgång till offentlig och privat service och tjänster
- Rådgivning och kunskapsutveckling
- Fungerande transportinfrastruktur
- Utveckling av metoder och digitalisering
- Efterfrågan på lokalt producerad mat
- Forskning, innovation och inkubatorer
- Samverkan och samarbete inom och mellan näringarna och med det omgivande samhället, exempelvis universitet och myndigheter.

Mitt företag och min arbetsplats

Fler sysselsatta än årsarbeten

Livsmedelssektorn kännetecknas av många fler sysselsatta än motsvarande årsarbeten. Störst är skillnaden inom primärproduktion där osynligt arbete ofta utförs av företagaren och dess familjemedlemmar (53 procent av företagen klassas som småbruk/hobbyföretag, [JV](#)). Endast Norrbotten har större andel småbruk. Många lantbruk är i formen enskild firma där lönekostnader inte registreras, endast 10 procent är aktiebolag. ([SCB](#))

Restaurang och handel har många tim- och deltidsanställda varav ett mindre antal fortsätter i mer varaktig sysselsätt-

ning. Industrin har säsongsanställningar varav några fortsätter med utbildning internt i företaget.

Åldersfördelning

Primärproduktionen har en genomgående hög ägarmedelålder där mer än hälften av företagen 2016, var över 60 år. (Uppgifter för Övre Norrland). Statistik saknas för övriga sektorer. En hög medelålder i ägargruppen är en signal om att många företag kommer behöva skifta ägare inom en snar framtid. ([JV](#))

Utbildningsnivå

Generellt är utbildningsnivån lägre inom livsmedelssektorn jämfört med snittet i Västerbotten. 22 procent har eftergymnasial utbildning, jämfört med snittet i Västerbotten som är 45 procent för kvinnor och 34 procent för män. Utbildningsnivån ser i stort sett lika ut inom primärproduktion, förädling, handel och restaurang. ([Kvinnor o män](#))

Inom primärproduktion sker ett skifte mot tidigare tra-

ditionell kunskapsförmedling från en generation till nästa. Större lantbruk kräver en högre grad av kunskap inom teknik, robot, it, maskiner, odlingsteknik, ledarskap och affär. Att vara lantbrukare är ett högkvalificerat yrke, där det finns fördelar med en högre utbildning som grund.

Arbetsmiljö

Hela livsmedelssektorn har relativt hög olycksstatistik, det framgår av anmälningar till [Arbetsmiljöverket](#).

Relaterat till antalet sysselsatta har jordbruket fler [dödsolyckor](#) än alla andra branscher i Sverige. LRF beskriver att fler män än kvinnor skadas inom jordbruket. Kvinnor skadas oftare vid skötsel av djur och män har högre andel skador relaterat till fordon och maskiner. Restaurangbranschen har jämförbar frekvens av olyckor som jordbruket. I livsmedelsindustrin är olyckor med sjukskrivnings som följd dubbelt så vanliga som inom jordbruket. Livsmedelsföretagen beskriver att den höga frekvensen kan handla om bristande skydd runt maskiner, kemikalier, den ergonomiska och sociala arbetsmiljön.

Kvinnor, män och utrikes födda

Precis som i övriga samhället är vissa yrkesgrupper inom livsmedelssektorn kvinno- respektive mansdominerade.

2016 var cirka 40 procent av sysselsatta inom primärproduktion kvinnor, vilket är en ökning från 32 procent 2005. En något högre andel kvinnor finns bland renägare men andelen är mycket lägre inom fiske och fiskodling. Kvinnor tar oftare hand om djuren, familjen och hushållet, medan män arbetar med odling och maskiner.

Jordbrukets ägande

Bara 11 procent av Sveriges jordbruksföretag ägs ensamt av en kvinna, 56 procent av en ensam man. ([LRF](#)) Övriga företag har både en man och en kvinna som ägare. Enligt en

förstudie om Mjölkföretagarn i Västerbotten (2018) drivs hela 77 procent av länets mjölkföretag av enbart män och 10 procent av enbart kvinnor. 25 procent av länets jordbruksmark ägs av kvinnor.

Industrin

För [livsmedelsindustrin](#) är andelen kvinnor lägre än inom primärproduktion och allra lägst inom lager med 22 procent. Inom småskalig förädling är andelen kvinnor 38 procent. För länets restaurang och handel är kvinnorna i majoritet med 55, respektive 66 procent kvinnor.

Inkomst och löner

I ”[Kvinnor och män i belysning 2020](#)”, är medelinkomst för Västerbottens kvinnor 16–64 år, endast 82 procent av männens, inklusive samtliga ersättningar utbetalda av Försäkringskassan. Det återspeglar inkomstskillnader som uppstår i och med att kvinnor i högre grad än män, tar ansvar för barn och hushåll.

Nationell statistik över gruppen jordbruk, trädgård, skogsbruk visar att kvinnors lönenivå är cirka 90 procent av männens löner. Kvinnor som är maskinoperatörer inom livsmedel tjänar 97 procent av mäns löner. För skötare av lantbrukets husdjur är lönen lika mellan män och kvinnor. Inom restaurang och handel har kvinnor ett par procent lägre genomsnittlig lönenivå än män med jämförbara arbetsuppgifter. ([SCB, 2018](#))

Utrikes födda

Ett fåtal procent utrikes födda i Sverige är sysselsatta inom jordbruk och fiske. Bland slaktare, styckare och maskinoperatörer inom kött- och fiskindustri är andelen utlandsfödda drygt 40 procent. Samma andel återfinns inom restaurang men hela 79 procent av alla pizzabagare i Sverige har sitt ursprung i ett annat land. ([SCB, 2018](#))

Företagens utmaningar och möjligheter

Förädling och diversifiering

Förädling

En ökad förädlingsgrad ger råvaran ett högre värde och bidrar till fler arbetstillfällen och stärkt BRP, vilket är en regionalpolitisk ambition som uttrycks i den Regionala Utvecklingsstrategin, RUS. Förädling av lokala råvaror är en del i utvecklingen av Västerbotten som ett matlän. Genuina smaker kan utvecklas genom mathantverk och attrahera såväl länets invånare som besökare och vara en grund för export.

För primärproducenten kan egen förädling innebära ett högre värde och en långsiktigt mer stabil prisbild på råvaran. Förädling inom det egna företagen kan vara en möjlig

utveckling när volymtillväxten är begränsad. Förädling kan också drivas av fristående företag i samverkan med en eller flera primärproducenter alternativt med inköp av råvaror från andra delar av Sverige eller världen.

För råvaror innebär förädling ofta en ökad hållbarhet vilket kan medföra minskat matsvinn, men framförallt tillgång till lokala råvaror och produkter utanför säsong. Exempel på förädling är syrning, saltning, syltning, inläggning, bakning eller torkning. Ost, smör och syrade mejeriprodukter ger ökad hållbarhet till den färska mjölkråvaran. Ett annat exempel är glass. Förädling sker också i restaurangledet och vid beredning och förpackning som ger råvaran ett högre värde. ([Skaffëriet mellan kust och fjäll](#))

Förädlingsföretagens tillväxt kan utgöra ett större bidrag

3. Företagens villkor, förutsättningar och verklighet

till arbetsmarknaden på landsbygd och i tätort. Länet har flera exempel på förädlingsföretag som startat i liten skala och vuxit genom sammanslagningar, Kooperation eller andra samarbeten. Idag utgör de här företagen en central kugge för många primärproducenter och för länets livsmedelsförsörjning. Större enheter fungerar också som pådrivare av innovationer och produktutveckling.

Alla primärproducenter vill inte starta förädling och istället fortsätta att utvecklas inom råvaruproduktion, vilket också är grunden för en ökad livsmedelsproduktion. Att vara primärproducent kräver idag en hög kunskapsnivå inom en mängd områden som entreprenörskap, teknik, it, djur, odling, nutrition, lagar och regler med mera.

Diversifiering

Att bredda sitt företagande kan göra det mindre företaget mer motståndskraftigt vid marknadens svängningar, ge intäkter en större del av året eller bidra till fler helårsarbeten. Diversifiering kan vara allt från förädling av råvaror, kafé eller restaurangverksamhet, gårdsbesök, erbjuda kurser, rådgivning eller andra typer av tjänster, snöröjning, maskinuthyrning eller utföra uppdrag med maskiner åt andra med mera.

Försäljning

Lanthandeln har ofta en närhet till landsbygdens livsmedelsproducenter och eventuellt samarbete kring försäljning.

Delikatessbutiker i större tätorter kan vara återförsäljare för flera lokala producenter. Ett exempel är Gårdshem Delikatessbutik i Umeå som under pandemin utvecklat försäljning av middagskassar och ost för digital ostprovning. Gårdshem utsågs till en vinnarna av Stora Turismpriiset 2020.

Kortare försäljningsvägar ökar värdet i producent- och förädlingsledet, exempelvis torghandel, Rekoringar och Bondens marknad.

Foto: Mariann Holmberg

Kortare försäljningsvägar ökar värdet i producent- och förädlingsledet och mötet med konsumenten ökar kunskapen om matens ursprung. Exempel på det är torghandel, Bondens Marknad och Rekoringar. Även gårdsbutiker har betydelse, men avstånd kan begränsa flödet av kunder. Gårdskooperativa saluhallar eller samägda butiker finns i Burträsk, Vännäs och Skellefteå.

Att lämna anbud i en offentlig upphandling kan ge möjlighet till försäljning av större volymer under en längre tid, men för den mindre producenten kan det både upplevas krångligt och begränsas av krav om volymstorlek och av produktbredd. Samarbeten mellan flera producenter kan vara en framkomlig väg.

Livsmedelskedjorna ICA, Coop och Axfood har en dominerande ställning i länets tätorter. Nationellt har de tillsammans cirka 90 procent av marknaden och ICA ensamt mer än hälften. Kedjornas egna varumärken (EMV) innebär priskonkurrens mellan kedjorna och med andra varumärken. Som producent till butikernas egna varumärken ställs ofta krav om att leverera hela kedjans behov. Kedjornas storskalighet och krav på certifieringar kan utgöra hinder för ett mindre företag med ett fåtal produkter i begränsade volymer. Enskilda butiker tar på egna initiativ in lokala produkter från små producenter, ofta utifrån konsumenternas önskemål.

Mindre försäljningsställen och restauranger tecknar ofta avtal med grossister som Martin & Servera, Menigo, Handlar'n med flera men också med grossister inom specialområden exempelvis exotisk mat, hälsokost, grönsaker med mera. Grossister kan vara en möjlighet att komma in i en redan upparbetad distributionskedja och försäljning till flera aktörer utan att delta i en offentlig upphandling. Men även här kan krav på volym och standardiserade förpackning eller märkning, utgöra hinder.

Producentsamarbete kan också vara en öppning för att gemensamt presentera ett större erbjudande och bli en gemensam part för flera produkter och varumärken. Exempelvis Förenade Matfabrikanterna som är ett lokalt initiativ i Västerbotten som samlar flera mindre lokala livsmedelsproducenter för att med förenade resurser och med affärs- och varumärkesutveckling, nå ut till hela svenska matmarknaden.

Export

Export har betydelse för en ökad försörjningstrygghet och för företagens lönsamhet och tillväxt. Ett tydligt samband finns mellan export och en högre innovationsgrad. Behovet av ökad svensk livsmedellexport betonas i Konkurrenskraftsutredningen och den nationella livsmedelsstrategin, 2017. Det gör export till ett prioriterat område för att nå målen i den regionala strategin.

Västerbotten livsmedelssektor har ett fåtal exporterande företag. Den svenska livsmedelsexporten ökar, men från en låg nivå och än så länge långt under övrig industri. Det är

främst större livsmedelsföretag som exporterar och de som ingår i en multinationell företagskoncern. En stor andel av svenska livsmedelsföretag är riktigt små och i Västerbotten är andelen små företag ännu större. Utmanande vid export av livsmedel är behovet av långa och väl fungerande kylkedjor och att många produkter har en begränsad hållbarhet.

Västerbottens livsmedelsproducenter kan känna stolthet över unika mervärden som är attraktiva och efterfrågade på en marknad utanför Sveriges gränser, exempelvis länets spännande natur med ren luft och friskt vatten, biologiska mångfald, god djuromsorg, hållbar vallodling, låg antibiotikaanvändning, relativt småskaliga produktion, belägenheten i Europas yttre kant och en del av Arktis. Ekologiskt är också ett efterfrågat värde av gruppen medvetna konsumenter i andra länder.

Ursprunget får allt större betydelse och konsumenter i alla länder vill känna förtroende för produkten och lika viktigt är storyn om gården och det förädlade företaget. Export av produkter med hög förädlingsgrad ger större positiv inverkan på ekonomi och sysselsättning än export av oförädlade råvaror.

Ett annat område är export av tjänster och kunskap om hållbara metoder för produktion och förädling av livsmedel.

Exportfrämjande

Kunskap om ländernas konsumenter och konsumtionsvanor bidrar till mer exporterbara produkter och avgörande för en lyckad exportsatsning är goda relationer med landets importörer och distributörer. I det exportfrämjande arbetet är det viktigt med exportnätverk och samordning av exportfrämjande insatser. Business Sweden lyfter i rapport från 2018 att framgångsfaktorer för exporterande företag är samarbete inom och mellan branscher och företag.

Regeringsuppdraget [Regional Exportsamverkan Västerbotten](#) samlar länets exportfrämjande aktörer i avsikt att samordna regionala insatser och förenkla för företagen. Aktiviteter är bland annat konceptutveckling, samverkan, seminarier och möten.

Parterna är: Region Västerbotten, Almi Företagspartner Västerbotten AB, Sveriges export- och investeringsråd (Business Sweden), Västerbottens Handelskammare, Enterprise Europe Network (EEN), Länsstyrelsen och Exportkreditnämnden (EKN).

Förändrade omständigheter

Export påverkas av globala händelser där pandemin är ett aktuellt exempel som tillfälligt eller permanent förändrar människors beteenden. Den inhemska efterfrågan ökar i alla länder vilket tillfälligt kan bidra till ett mer avvaktande exportintresse hos länets aktörer. Samtidigt har effekter av pandemin öppnat ögonen för behov av nya försäljningskanaler på export, exempelvis renkött. Nya förutsättningar kan innebära utveckling av nya stimulerande metoder för ökad export.

I ett län med långa avstånd har samtransport extra stor betydelse. Ett exempel är Lincargo som levererar och hämtar livsmedel i de fyra nordliga länen.

Foto: Per Lundström

Distributionskedjor

Avgörande för samtliga producenter är en fungerande distributionskedja inom regionen eller till andra delar av Sverige. Ofta krävs obruten kylkedja och förväntningarna växer på hållbara transporter med förnybara drivmedel.

Befintlig distribution

En del producenter utför leveranser med eget fordon direkt till hushåll, restauranger eller centrala utlämningsställen exempelvis rekoringar. Initiativ finns även att leverera mat med cykel och elbil.

För avlägsna orter är kollektivtrafikens Bussgods ett hållbart alternativ. Men på flera sträckor har kylutrymmen tagits bort och i angränsande län har verksamheten delvis eller helt avvecklats.

Flera regionala utvecklingsprojekt har tittat på möjligheten med regionalt utvecklade distributionsmodeller anpassade för mindre producenter och försäljningsställen. Ännu har inget slagit igenom som ett konkurrenskraftigt alternativ till vad som redan existerar. Ett exempel är den avslutade förstudien [MOBEVI](#) för transport och mobilitet längs Vindelälvsdalen.

De stora kedjorna och många grossister har egna lastbilar för leverans till tätortsbutiker, ofta i konkurrens med andra nationella aktörer som Postnord, Schenker och DHL. Att vara en del av grossistens logistiksystem kan vara lockande men en mindre producent utmanas av krav på volym och certifieringar.

I ett län med långa avstånd där beställda volymer kan vara små, har samtransport extra stor betydelse. Det minskar klimatbelastande utsläpp, slitaget på vägar och säkerhetsrisker vid exempelvis skolor. Samtransport innebär att flera producenter samordnar sina transporter eller erbjuds

3. Företagens villkor, förutsättningar och verklighet

plats i redan befintligt leveranssystem med optimering av bilarnas fyllnadsgrad och rutter, se exempel till höger.

Ägarskiften

Medelåldern för Västerbottens jordbruksföretagare har under en rad av år ökat och det är inte ovanligt att lantbrukare fortsätter långt efter att de uppnått pensionsåldern. Men utan framtidsplaner för gården kan investeringar och ett nödvändigt utvecklingsarbete avstanna vilket medför risk för avveckling istället för ägarskifte.

Traditionen har varit att lantbruksföretag går i arv, men idag är det inte en självklarhet att barnen vill fortsätta i tidigare generationers fotspår. Runt 50 lantbruksföretag uttrycker i enkät till LRF, 2017, att de skulle kunna tänka sig att sälja sitt jordbruk om de blev tillfrågade, men inte till vem som helst och presumtiva köpare vet inte heller vilka gårdar som kan vara till salu. Speciellt för jordbruksföretag är att verksamhet och boende oftast hänger ihop.

För ett framgångsrikt ägarskifte behövs en långsiktig planering och värdering av fastighet och verksamhet, men också praktisk, ekonomisk och juridisk rådgivning. Bankerna ställer höga krav på affärsmässighet och eget kapital för att få låna pengar och ibland försvåras övertagande av markarrenden därför att skriftliga avtal saknas.

LRF tror att ägarskiften skulle kunna underlättas med hjälp av inspiration från andra lyckade exempel och en arena där säljare och till en början obekanta köpare kan mötas. En försäljning kan göras fort, men också vara en långsiktig process av överlåtelse i delägarskap eller arrende. Med rätt stöd kan ett lyckat ägarskifte vara till någon utanför familjen, även om det inte är vad lantbrukaren tänker i första hand.

En ökad förädlingsgrad ger råvaran ett högre värde och bidrar till fler arbetstillfällen och stärkt BRP, vilket är en regionalpolitisk ambition som uttrycks i den Regionala Utvecklingsstrategin, RUS. Förädling av lokala råvaror är en del i utvecklingen av Västerbotten som ett matlän.

Foto: Eva Carlsson, LRF

Exempel på samtransport

Norrmejerier har med egna omlastningsterminaler och transportföretaget Lincargo, utvecklat system för samdistribution till regionens samtliga butiker, kiosker, mackar, restauranger, storkök med mera. Lincargo hämtar även varor hos många av länets mindre producenter för leverans inom och utanför länet. Cirka 150 företag nyttjar Lincargos samdistribution vilket upptar cirka 60 procent av lastvolymen som kan innehålla allt från ägg, kött, fisk, till grönsaker, kryddor och mejeriprodukter.

Lincargo och samtransport uppmärksammas av [Sve- riges miljömål](#) och Regeringens plattform [Fossilfritt Sverige](#) som ett gott exempel för hållbara transporter. Med mål om 100 procent förnybara drivmedel anses det som ett hållbart alternativ.

Slakt och styckning

Västerbotten har ett fåtal mindre slakterier där Strömdahla i Nordmaling är det största. Flera slakteriföretag har tvingats avveckla på grund av konkurrens från större aktörer i grannlänerna. Bristen på kompetent personal är en stor utmaning för hela branschens fortlevnad. Länet saknar utbildning inom slakt, styckning och livsmedelsteknik.

En låg slaktkapacitet medför långa transporter av levande djur till andra län och oro över om grannlänens kapacitet ska räcka under säsongstoppar till exempel när renslakt sammanfaller med jakt. För ett län med animalisk produktion är slakt och styckning avgörande och för en långsiktig stabil utveckling behövs nära samverkan mellan privata intressen och offentliga aktörer.

Det ska vara lätt att göra rätt

Det goda mötet vid tillsyn, kontroll och ansökan om tillstånd

Förutom att vara grund för säkra och hälsosamma livsmedel är ambitionen att regler och villkor ska stödja målet om en konkurrenskraftig och hållbar livsmedelskedja med en ökande produktion.

Ambitionen är att regler och villkor, förutom att vara en grund för säkra och hälsosamma livsmedel, också ska stödja målet om en konkurrenskraftig och hållbar livsmedelskedja där produktionen ökar. Nationella myndigheter har i uppdrag att titta på hur lagar, regler, villkor kan utvecklas och förenklas. För företagaren ska det vara lätt att göra rätt.

Regionens offentliga aktörer, exempelvis kommuner och länsstyrelsen, stiftar varken lagar, regler eller villkor, men använder dem vid tillståndsbedömning, kontroller och vid beviljande och uppföljning av stöd för företagens verksamhet och utveckling.

Regionala myndigheter och kommunerna möter företagen i olika situationer och har ett ansvar för utveckling av metoder i hur regelverken tillämpas jämnt och utan att i onödan utgöra hinder för företagets tillväxt och lönsamhet. Det kräver kontinuerlig dialog och samverkan med regionens företag och branschaktörer.

För utveckling av det goda mötet har Länsstyrelsen Västerbotten genomfört dialogmöten och ställt frågor i enkät till länets primärproducenter och kommer.

Utifrån kunskap av enkätsvar och dialog kommer Länsstyrelsen fortsätter med ett utvecklande arbete för att fler företagare ska känna nöjdhet med myndighetskontakterna och att såväl kontrollmöten som andra typer av kontakt leder till utveckling av livsmedelssektorns parter.

I enkätsvar och dialog har det framkommit önskemål om lotsning i regelverken för nystartade företag, men också kontinuerlig information om förändringar i regelverket. Ibland har företagare svårt att

se nyttan med tillsyn, speciellt när liknande tillsyn återkommer inom korta intervall av oberoende offentliga aktörer.

I [enkätsvar 2018](#) anger nära hälften en högre grad av nöjdhet på skalan, över hur de uppfattar genomförda kontroller, även vid bedömning av kontrollanternas kompetens. Många uttrycker också att det fungerar bättre nu än tidigare, men att tolkning av regler och villkor ibland upplevs rigid i förhållande till små avvikelser. Länsstyrelsen upplever att intresset är stort hos samtliga aktörer att utveckla det goda mötet.

Stöd för företagens verksamhet och utveckling

Till stöd för företagens och regionens utveckling finns europeiska fonder och nationella stödssystem som utformas till nationella och regionala program eller för insatser inom specifikt utpekade områden.

Programperioden för Landsbygdsprogrammet, EUs gemensamma jordbrukspolitik (CAP=Common Agricultural Policy) som skulle sträcka sig över perioden 2014–2020 är förlängd till 2022 och det nya programmet börjar gälla 2023.

Exempel på program: Programmet Övre Norrland, Landsbygdsprogrammet och Havs- och fiskeriprogrammet

Andra riktade stöd för att stärka företagens konkurrenskraft är exempelvis företagsstöd till små och medelstora företag och nationellt stöd för lantbruk i norra Sverige.

Delar av EUs jordbruksstöd har direkt koppling till lantbruksföretagens produktion och verksamhet eller ska fungera som direkt stimulans av utveckling av företaget. I kommande programperiod förstärks stödets koppling till en hållbar utveckling.

Regionala program, stöd och riktade utlysningar presenteras bland annat på www.regionvasterbotten.se, www.lanstyrelsen.se/vasterbotten, www.sameetinget.se och www.tillvaxtverket.se.

Foto: Eva Carlsson

Forskning, innovation och kunskap

Västerbotten har med flera universitet, forskningsinstitut, innovationsplattformar och gymnasieprogram inom naturbruk, unika möjligheter till kunskapsutveckling, utbildning, forskning och innovationskraft som kan bidra till livsmedelsföretagens utveckling.

Genom ökad samverkan mellan och inom akademier, näringslivet och myndigheter kan existerande forskningsresultat, kunskap, teknik och metoder bli till nytta och tillämpas i praktiken. Samtidigt kan företagens behov tas tillvara för ny forskning och innovationsutveckling. Länet har ett fåtal större företag med egen kraft för FoU och en till stora delar outnyttjad innovationskraft det stora antalet små livsmedelsföretag.

Rådgivning, kurser och utbildningar kan utvecklas utifrån branschens och företagens behov och göras tillgänglig oberoende av geografisk placering.

Målbild 2030

- Samverkan bidrar till långsiktig hållbar tillväxt, utveckling, forskning och innovation inom livsmedelssektorn i Västerbotten.
- Det finns tillgång till och ett stort intresse för att gå utbildningar som uppfyller marknadens behov av kompetensförsörjning.
- Det finns tillgänglig kompetensutveckling i form av kurser och rådgivning för alla existerande företagare och anställda inom livsmedelssektorns samtliga grenar.

Utveckla för framtiden

Innovationsrankning inom livsmedel

Sverige ligger på plats 14 av 20 för innovation inom livsmedel men på andra plats i andra branscher visar jämförande innovationsrankning mellan europeiska länder 2018, i [Tillväxtverkets rapport från 2018](#). Nationella livsmedelsstrategin lyfter innovationsförmåga som helt avgörande för Sveriges konkurrenskraft inom livsmedel och förmåga till ökad attraktivitet inom Sverige och på export.

Förklaringen till en låg rankning är utmaningar med en stor andel små företag och att livsmedelssektorn utgörs av flera branscher utan inbördes samverkan. Likaså är livsmedelsforskning spridd på många olika lärosäten och institutioner. Förädlingsindustrin har oftast fokus på snabbt

återbetalande produktutveckling istället för långsiktiga satsningar. Bidragande orsak är också små ekonomiska satsningar på livsmedelsforskning, både i jämförelse med andra länder och andra branscher inom Sverige. Tydliga framgångsfaktorer för forskning och innovation är samverkan, hög utbildningsnivå och stärkt koppling till export.

Enligt data för Västerbottens län, framtagen av UC Afärsinformation, hade endast 0,3 procent av de producerande livsmedelsföretagen fler än 20 anställda, 2018 (8 av 3000 företag), (handel, restaurang och storkök ej medräknat). För riket är andelen betydligt större, 13 procent. Länets större livsmedelsindustrier är också jämförelsevis små i ett nationellt och internationellt perspektiv.

Bara 22 procent av anställda i livsmedelssektorn har eftergymnasial utbildning, vilket är klart lägre än genomsnittet för Västerbotten med 45 procent för kvinnor och 34 procent för män. Endast ett fåtal livsmedelsföretag är verksamma på en exportmarknad, exempelvis Norrmejerier med Västerbottensost, Nyåkers Pepparkakor, Umlax, Brännland Cider och Polarbröd med säte i Västerbotten och produktion i angränsande län.

Innovationspotential

Forskningsinstitutet RISE har undersökt innovationspotentialen för några värdekedjor inom livsmedel i Norra Sverige: mjölk, renkött, nötkött, får- och lammkött, potatis, odlade bär, köksväxter och vilda bär. RISE konstaterar att samtliga studerade värdekedjor har tillväxtpotential genom innovation och lyfter röding och vilda bär för deras än så länge blygsamt nyttjade potential.

Exempel på tillväxtestimulerande innovationer kan vara: förädling och nya produkter både för värdeökning och förlängd hållbarhet men också utveckling av halvfabrikat och förfinade metoder för styckning, produktionssystem anpassade för nordligt klimat som ger minskad miljö- och klimatbelastning, liksom marknadsföring och nya försäljningsvägar, utvinning av olja och protein ur fiskrens, gödning från fiskodling, metoder för att hitta och plocka bär, men också innovativa metoder för slakt och utvinning av protein ur skogsråvara.

RISE framhåller kunskapsbaserad utveckling som avgörande för företagens konkurrensförmåga och betonar att det inte behöver vara stora revolutionerande steg, utan lika gärna kan handla om enkla lösningar som införs i små steg för exempelvis minskat svinn, ökad produktion eller mjuka värden som rör företagens etik och värderingar.

Samverkansytor för forskning och innovation

Länet saknar en samverkansarena mellan företag och kunskapssektorn, för forskning och innovation för livsmedel. RISE betonar arenans möjlighet att synliggöra de mindre företagens behov och behovet av samverkan med nationella nätverk inom livsmedel.

Hela livsmedelssektorn behöver involveras, även kund- och konsumentperspektivet, för att omfatta potentialen ur ett affärs- och marknadsperspektiv. Västerbotten har ett fåtal större företag med egen forskning och utveckling, FoU och den samlade kraften i den stora gruppen små företag är än så länge outnyttjad. Tillväxtverket lyfter exportfokus som en viktig del i ökad innovationsgrad.

En bransch bestående av många små företag med svag förmåga eller saknar medel för FoU är en extra utmaning i ett innovationssystem. Tillväxtverket lyfter möjligheten att kombinera innovation och export, vilket riktar fokus mot företag med tillväxtpotential och som har en gemensam marknad utanför länets och Sveriges gränser. Det ökar möjligheten till samarbete mellan företagen och underlättar samverkan med offentliga myndigheter och universitet vid exempelvis produktutveckling.

Digitalisering, automation och robotisering

Digitalisering är en del i livsmedelssektorns innovationsutveckling och möjlighet att stärka företagens konkurrenskraft. Det är en omställning som kräver forskning, teknik, uppkoppling, metodutveckling och nyfikenhet men framförallt vilja och förmåga till förändrade arbetssätt. Vid alla teknik- och metodskiften krävs en avvägning mot andra negativa konsekvenser för exempelvis miljön, klimatet, människor och djurs hälsa. Västerbotten har ett av världens mest utbyggda bredbandsnät och många använder internet

Universitet och forskningsinstitut

- Forskning med anknytning till livsmedel och hälsa bedrivs vid SLU Umeå, Institutionen för norrländsk jordbruksvetenskap, inriktat på primärproduktion inom växtodling, mjölk och kött. SLU har även forskning om vilt och fisk ur ett nordligt perspektiv och SLU Aquaculture.
- Umeå universitet bedriver forskning med beröring till livsmedel vid Institutionen för kost- och måltidsvetenskap, Institutionen för folkhälsa och klinisk medicin, Cerum (Centrum för regionalvetenskap), Arcum (Arkiskt centrum), Umeå plant Science Center, UPSC (experimentell växtforskning), men även Designhögskolan, Institutionen för datavetenskap, och Handelshögskolan.
- Nationellt kompetenscentrum för vattenbruk, NKfV, vilket är ett samverkansorgan mellan SLU och Göteborgs universitet för en långsiktig nationell utveckling av vattenbruket.

- Vattenbrukscentrum Norr AB – en anläggning i forskningen och närings tjänst.
- Luleå Tekniska Universitet bedriver forskning inom process, teknik, mekanik, logistik med mera, vilket har bäring på flera av livsmedelsområdets utvecklingsmöjligheter.
- Därutöver bedrivs viktig forskning för livsmedelsutveckling vid samtliga universitet och högskolor i Sverige och Norden.
- Andra betydelsefulla verksamheter för forskning, innovation och företagande är bland annat Totalförsvarets forskningsinstitut i Umeå, FOI, Uminova Innovation, LTU Science city med Idea Lab Skellefteå, RIS avdelningen för Jordbruk och Livsmedel, RISE The Pink in Umeå (hub för design), eXpression (inkubatorprogram i Umeå), Umeå Biotech Incubator och SLU Green Innovation Park i Uppsala med ambition om att öppna en nordlig hub vid SLU Umeå.

Befintliga samverkansarenor

- Landsbygdsnätverket samlar organisationer och myndigheter som företräder nationella intressen, som har en viktig roll för landsbygdsutveckling. Det svenska nätverket är en del av ett europeiskt landsbygdsnätverk.
- Hela Sverige ska leva, verkar för balans mellan stad och land, exempelvis service, trygghet, infrastruktur, digitalisering på landsbygden.
- Lantbrukarnas Riksförbund, är en politiskt obunden intresseorganisation för företag inom de gröna näringarna med bas i landsbygden.
- Västerbottens län ingår i en Mororegion runt Östersjön, är en del av Arktis och delar likartade utmaning-

dagligen. Över 6,5 miljoner svenskar i åldern 16 till 85 använder mobilen. Den digitala mognaden är hög och i de flesta internationella index får Sverige en topposition, men med ett stadigt krympande försprång.

Artificiell intelligens (AI) har länge varit på tapeten och genombrott är på gång inom allt från uppkopplade växthus, tänkande inköpslistor, optimerad energianvändning till minskat svinn och djurhälsa. AGFO uttrycker att AI är en del i utvecklingen av en mer hållbar och lönsam livsmedelsbransch. 5G kommer medföra ytterligare möjlighet till digitalisering.

En annan del är automatisering och robotisering. Idag används robotar vid många gårdar för mjölkning och automation för utfodring och gödselhantering men också för styrning av värme, vatten och ventilation i lagårdar och växthus. I livsmedelsindustrin används automation för styrning av processer och robotar till moment som tidigare tog längre tid och medförde risk för arbetsskador. Robotteknik för lagerhantering blir alltmer förfinad och samtidigt kostnadsmässigt attraktiv. Autonoma och självkörande truckar är en självklarhet inom industrin och utveckling pågår av autonoma jordbruksmaskiner och transporter i det allmänna vägnätet. Andra delar är GPS-styrning och fjärranalys vid odling via sensorer som kan vara handhållna, traktor- eller drönarburna eller via satellit, även system för övervakning av djur med digitala verktyg. ([AGFO](#))

Metodutveckling med digital teknik

Att använda digitala tjänster är en möjlighet för effektivisering av företagets processer. Dialog med myndigheter blir också allt mer digitaliserade. Digitala tjänster möjliggör försäljning men också marknadsföring direkt till konsument. Restaurangernas digitala erbjudanden växer med försäljning av måltider och upplevelser med hemleverans och digital vägledning i tillagning och provsmakning. Pro-

Automation och robotisering är en del av gårdarnas vardag.

Foto: Eva Carlsson, LRF

ar och möjligheter som andra glesbefolkade regioner. Etablerade samarbeten finns genom Barentssamarbetet, Bothnia-Atlanticprogrammet (BA), NORD-programmet, Kvarkenrådet, Östersjöprogrammet, Europaforum Norra Sverige (EFNS), Northern Sparsely Populated Areas (NSPA), Northern Periphery and Arctic Programme (NPA), Conference of Peripheral Maritime Regions (CPMR), Assembly of European Regions (AER) och Committee of the Regions.

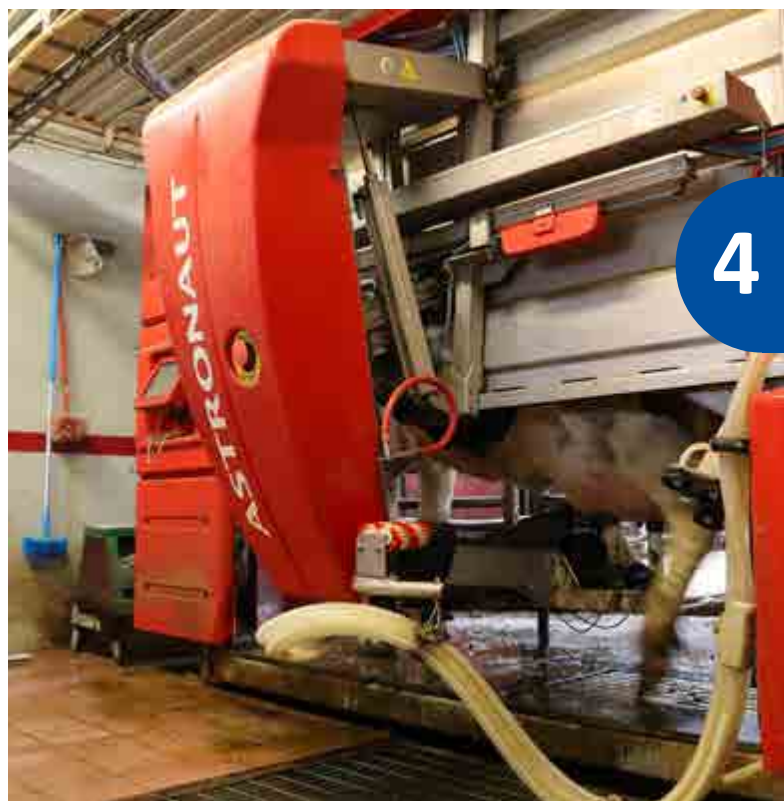
- Därutöver finns utvecklade fyrlänssamarbeten tillsammans med Norrbottens, Jämtlands och Västerbottens län, exempelvis kultur, läns museer, hälsa och sjukvård, folktandvård, mjölk- och mejeriproduktion, skogsbruk.

fessionella kockar och inspiratörer kan nå ut digitalt oberoende av plats. Virtuella besök kan bli vanligt hos länet producenter och förädlare. Kunder, konsumenter och gäster vill vara digitalt delaktiga, vilket öppnar möjligheter med förpackningar, den fysiska miljön på en restaurang, i naturen eller i hemmet. Den verkliga och virtuella världen vävs samman. Ur ett hälsoperspektiv finns en snabb utveckling av digitala tjänster kopplat till mat, rörelse och en hälsosam livsstil. Anpassade råd förmedlas via digitala tjänster. Samtliga företag inom livsmedelssektorn behöver ständigt utveckla sin digitala mognad.

Sweden Food Arena

[Sweden Food Arena](#) är ett regeringsinitiativ för ökad samverkan mellan aktörer inom livsmedelsbranschen för en innovativ, hållbar och konkurrenskraftig livsmedelssektor.

Arenan har utarbetat en agenda med missionen att unika svenska mervärden ska väljas av medvetna konsumenter världen över, 50 svenska livsmedelsinnovationer till 2030,

bättre matvanor med hjälp av svenska produkter, lönsam livsmedelssektor och klimatneutral livsmedelsproduktion till 2045. Västerbotten har representation i Sweden Food Arena genom Norrmejerier, Polarbröd och LRF.

Lantbruk medfinansierar forskning

Sveriges och de norrländska lantbrukarna bidrar till forskning och innovation för utveckling och tillväxt. Framförallt större företag, avsätter en mindre del av försäljning eller

omsättning till forskningsstiftelser. En del företag deltar också aktivt i forskningsprojekt.

Stiftelsen Lantbruksforskning ([SLF](#)) är lantbrukarnas egen stiftelse för medfinansiering av forskning för lantbruksföretagens positiva utveckling och tillväxt.

Regional jordbruksforskning för norra Sverige ([RJN](#)) är ett FoU-program i samarbete mellan näringarna och SLU. Programmet beviljar stöd till forskning och utveckling av jordbruket och dess förutsättningar i ett norrländskt klimat.

Kunskap, kompetens, utbildning och karriär

Det råder stor brist på utbildad arbetskraft inom flera livsmedelsyrken, exempelvis jordbruk, slakt, styckning, förädling och industri. Såväl företagare som företrädare inom verksamhetsgrenarna oroas över branschernas framtida kompetensförsörjning, beskriver Arbetsförmedlingen. Bristerna medför behov av insatser inom utbildningsområdet. Både vad utveckling av grundutbildning inom exempelvis gymnasieskolan och vuxenutbildning men också att stärka attraktiviteten för att uppnå ett högre söktryck. Samma sak gäller för högre utbildningar som leder vidare till forskning, kunskaps- och innovationsutveckling och rådgivning. ([Yrkesprogramutredningen](#))

Gymnasie- och yrkesutbildningar för unga

Antalet sökande till Restaurang- och livsmedelsprogrammet är färre än tillgängliga platser och två av länets fyra planerade program startade inte 2020. Även programmet för Hotell och turism har lågt söktryck. En positiv vändning har skett för lantbruksinriktade programmen vid Forslundagymnasiet. På fem år har antalet antagna mer än fördubblats. Under samma period har branschen och utbildningsanordnare genomfört flera informationsaktiviteter. ([Gymnasieantagningen](#))

Trots ökat söktryck till utbildningar med inriktning mot lantbruk, bedömer Arbetsförmedlingen att befintliga gymnasieplatser inte täcker arbetskraftsbehovet de närmaste fem åren. Behovet av kockar, kallskänkor, eller bagare täcks inte heller av tillgängliga utbildningsplatser. Utbildning till slaktare och styckare saknas i länet. Även livsmedelsindustrin efterfrågar utbildad arbetskraft även om det inte råder personalbrist. Efterfrågan på serveringspersonal är svårbedömt kopplat till effekter av pandemin och många arbetssökande utan utbildning konkurrerar om jobben som butiks-säljare. ([Arbetsförmedlingen](#))

Komplicerat är ett lågt söktryck till yrkesprogrammen, trots att de ofta leder till en anställning. Yrkesprogramsutredningen, 2015, beskriver att det inte hjälper att öka antalet utbildningsplatser om sökintresset är svagt. Därför är det lika viktigt att stärka näringarnas och utbildningarnas attraktivitet och information om utbildningarnas möjligheter till anställning. Vid gymnasievalet spelar social bakgrund

och kön stor roll. För att elever ska våga bryta normer krävs utveckling av studie- och yrkesvägledning i grundskolan och arbetspraktik.

Sedan 2010 leder inte yrkesprogrammen till en högskolebehörighet om inte eleven väljer teoretiska kurser som tillägg. En positiv effekt är att antalet som fullföljer sin gymnasieexamen har ökat, samtidigt kan det vara ett hinder för fortsatta studier. Lärlingsutbildning erbjuds inom flera olika områden och för att sänka trösklarna till yrkesutbildningar erbjuder gymnasieskolor i Västerbotten introduktionskurser.

College i samverkan med näringslivets parter existerar inom teknik, vård och omsorg, men ännu inte inom livsmedelsrelaterade utbildningar. ([Gymnasieantagningen](#))

Utbildning av vuxna nödvändigt

En slutsats är att utbildning för vuxna och fortbildning av redan yrkesverksamma är nödvändigt för att möta branschernas kompetensbehov. Livsmedelssektorns många olika grenar och olika yrken är utmanande och [yrkesprogramutredningen](#) rekommenderar kommuner och arbetsmarknadsregioner att samverka för att uppnå ett kritiskt antal deltagare till utbildningar och kurser.

[Eldrimner](#) erbjuder kurser och utbildningar och erbjuder stöd och inspiration för nya och etablerade mathantverkare. [Samernas utbildningscenter](#) i Jokkmokk har YH-utbildning i samiskt mathantverk. [Vindelns Folkhögskola](#), har startat något de kallar Allmänna kockskolan. [Forslundagymnasiet](#) erbjuder YH-utbildning till Driftledare lantbruk och två nya utbildningar Trädgårdsmästare – frilandsodling och förädling, Trädgårdsmästare – ledarskap, skötsel och underhåll av gröna miljöer.

[Arbetsmarknadsutbildningar](#) kan ordnas av Arbetsförmedlingen utifrån efterfrågan. [YrkesVux](#) är ett annat alternativ, men båda utbildningsformerna begränsar ofta deltagande för de som redan har en slutförd studentexamen från ett teoretiskt gymnasieprogram.

Högre utbildning inom livsmedel

Högre utbildning är avgörande för branschens innovationsförmåga. SLU i Umeå ger kursen Grovfoder – odling och

Foto: Eva Carlsson, LRF

utfodring på grundläggande nivå, flera forskarutbildningskurser och utbildar ett antal doktorander. Dessutom Management of Fish and Wildlife Population.

Umeå universitet och Institutionen för kost- och måltidsvetenskap ansvarar för grundutbildningarna Dietistprogrammet, Gastronomiprogrammet och Kostvetarprogrammet. Dessutom Master och magisterkurser och utbildning på forskarnivå. Institutionen erbjuder även en lång rad av kurser relaterade till hälsa, kost och måltid. Många andra utbildningar och kurser är relevanta för utveckling av länets livsmedelsproduktion, allt från ekonomi, handel, design, hälsa med mera.

LTU erbjuder utbildningar inom process, teknik, mekanik, logistik med mera, vilket är avgörande kunskap för innovation och utveckling inom livsmedelssektorn.

Kompetensutveckling och rådgivning

Att starta, leda och utveckla ett företag, oavsett inriktning kräver sin specifika kunskap. Därför behövs en bred palett av rådgivning och kurser i allt från företagandets villkor, finansiering och entreprenörskap, till yrkes- och branschspecifik kunskap.

För norra Sverige begränsar långa avstånd och gleshet mellan företag tillgång till rådgivning och kurser. Det kan innebära sämre förutsättningar för utveckling av livsmedelsproduktion i norra Sverige.

Rådgivning kan uppstå spontant i mötet med myndigheter vid ansökan om tillstånd för verksamheten eller vid myndigheternas kontroller av regelefterlevnad. Såväl na-

tionella, regionala som lokala myndigheter har en gemensam ambition om att utveckla det rådgivande inslaget i all myndighetsutövning och på det viset bidra till företagens utveckling.

Viss typ av rådgivning och kompetensutveckling för företag genomförs på initiativ av offentliga myndigheter för att stimulera utvecklingen i en viss riktning. Det kan bestå av kurser, seminarier och möten för kunskapsutbyten men också individuell rådgivning.

Vid omfattande händelser kan offentlig finansiering bidra till betydelsefull rådgivning för företagare i en utsatt situation, vilket exempelvis skedde under torkan 2018 och under pandemin 2020. Subventionerad rådgivning erbjuds också utifrån branschföreningarnas intresse. Rådgivningsföretag kan vara privatägda eller ägas av medlemsorganisation, staten eller andra intressenter.

Rådgivningsföretag är ofta specialiserade i en viss inriktning och kan omfattas av lag- eller branschkrav på certifiering. Rådgivningsföretagen kan vara utförare av offentligt eller branschfinansierad rådgivning och erbjuda andra typer av insatser som efterfrågas av företagen utifrån affärsnytta eller andra behov.

Så kallade Erfa-grupper, för erfarenhetsutbyte kan vara ett komplement till rådgivning. Lantbrukare delar kunskap och följer varandras utveckling under en längre tid. Men Erfa-grupper behöver kontinuerligt stöd av utomstående part för en långsiktig överlevnad, vilket idag inte finns i organiserad form ”Mjölkföretagarn i Västerbotten, en förstudie av LRF”, 2017.

Referenser

Inledning

- Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet [Länk](#)
- Föreslagna åtgärder till handlingsplan – Livsmedelsstrategi 2020–2022 (2025), slutrap., JV, TVV [Länk](#)
- Livsmedelsstrategi för Sverige – Regeringens handlingsplan del 1 [Länk](#)
- Livsmedelsstrategi för Sverige – Regeringens handlingsplan del 2 [Länk](#)
- Agenda 2030, FNs globala hållbarhetsmål [Länk](#)
- Sveriges miljömålssystem [Länk](#)
- Regionala miljömål Västerbotten, Länsstyrelsen Västerbotten [Länk](#)
- Hållbara Västerbotten – Åtgärdsprogram med miljömålen i sikte 2019–2025 [Länk](#)
- Vad är ekosystemtjänster, Naturvårdsverket [Länk](#)
- Folkhälsopolitiska mål, Folkhälsomyndigheten [Länk](#)
- Hälsans bestämningsfaktorer, Folkhälsomyndigheten [Länk](#)
- Världens bästa och mest jämlika hälsa, Region Västerbotten [Länk](#)
- Västerbottens hälsoundersökningar, VHU, Region Västerbotten [Länk](#)
- Salut – för barn och ungas hälsa [Länk](#)
- Nya nordiska näringsrekommendationer 2022, NNR, Nordiskt samarbete [Länk](#)
- Hälsosammare matvanor ska främjas, Regeringen [Länk](#)

Mat för framtida generationer

- Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrategin – årsrapport 2020, Jordbruksverket [Länk](#)
- Hållbarhet som tillväxtfaktor, TVV [Länk](#)
- Mätmetoder och indikatorer för att följa upp konsumtionens klimatpåverkan, Naturvårdsverket 2019 [Länk](#)
- Prince, slutrapport, Naturvårdsverket, 2018 [Länk](#)
- Klimatdatabas för smartare matkonsumtion, RISE [Länk](#)
- Hållbar Nutrition – Matens kombinerade effekt på hälsa och miljö, RISE [Länk](#)
- Så klarar det svenska jordbr. klimatmålen, IVA, 2019 [Länk](#)
- Matavfall i Sverige (2018), Naturvårdsverket 2020 [Länk](#)
- Karma, rädda mat [Länk](#)
- Agenda 2030 [Länk](#)
- Fler gör mer, Handlingsplan för minskat matsvinn 2030, LV JV, NVV, 2020 [Länk](#)
- Matkultur, Wikipedia [Länk](#)
- Maten som kulturarv, ISOF [Länk](#)
- Richard Tellström, Sommar & Vinter i P! [Länk](#)
- Jobb, tillväxt och lite gastronomisk njutning, Svenska livsmedelsvärderingar genom tiderna, idag och framåt, Richard Tellström, Klustersträff, Jordbruksverket, 2019 [Länk](#)

- Samisk matvision 2012, Sametinget [Länk](#)
- Behovsanalys Samiskt matföretagande, 2017, Sametinget [Länk](#)
- Nationella folkhälsoenkäten, Hälsa på lika villkor 2018, Resultat Västerbotten [Länk](#)
- Så äter ungdomar i Sverige, Riksmaten ungdom 2016–17, Livsmedelsverket [Länk](#)
- Mat – rekommendationer, Folkhälsomyndigheten [Länk](#)
- Folkhälsans utveckling – årsrapport 2020, Folkhälsomyndigheten [Länk](#)
- Regler om livsmedelsinformation och märkning, Livsmedelsverket [Länk](#)
- Märkning ska rädda matsvinnet, Norrmejerier 2020 [Länk](#)
- Nyckelhålet, Livsmedelsverket [Länk](#)
- Nyckelhålets historia, norsjöd.se [Länk](#)
- KRAV [Länk](#)
- EU-ekologisk märkning, Livsmedelsverket [Länk](#)
- Märkning Från Sverige, Svensk märkning AB [Länk](#)
- MSC, hållbart fiske [Länk](#)
- ASC, Hållbart vattenbruk [Länk](#)
- Skyddad ursprungsbeteckning, Livsmedelsverket [Länk](#)
- Fairtrade, rättvis handel [Länk](#)
- Inspel till Västerbottens livsmedelsstrategi, Fokusområde Mat i Offentliga kök, 2018 [Länk](#)
- Sifundersökning: Nio av tio tycker kommuner ska köpa lokalproducerat, Norrmejerier, 2020 [Länk](#)
- Bönder berättar om vikten av lokal mat, LRF nyhet [Länk](#)
- Fakta om offentliga måltider, Livsmedelsverket [Länk](#)
- Kartläggning av länets måltidsturism, Region Västerbotten Turism, 2020. För info: Info@regionvasterbotten.se
- Utredning obligatorisk ursprungsinformation för kött på restauranger, Regeringskansliet, 2019 [Länk](#)
- Trendrapport 2020 Måltidstrender, Visit Sweden [Länk](#)
- Svin reducerande åtgärder i butik, Effekter på kvantitet, ekonomi och klimatpåverkan, Naturvårdsverket 2013 [Länk](#)
- Matsvinn inom ägg- och matfågelproduktion, Jordbruksverket, 2016 [Länk](#)
- Kartläggning av matsvinnet i primärproduktion, Nordiskt samarbete, 2004 [Länk](#)
- Svinn av isbergssallad i primärproduktionen och grossistledet i Sverige, Jordbruksverket 2014 [Länk](#)
- Förlust av svenskt nötkött inom primärproduktion och slakt, Jordbruksverket, 2014 [Länk](#)
- Fakta om offentliga måltider 2019, Kartläggning av matsvinn i kommunalt drivna förskolor, skolor och äldreboenden, Livsmedelsverket [Länk](#)
- Ökad foderanvändning från matsvinn och restprodukter, Bättre resurseffektivitet för att uppnå miljö- och klimatmål, Jordbruksverket, 2020 [Länk](#)
- Delningsekonomi – På användarnas villkor, SOU 2017:26 [Länk](#)
- Vad är bioekonomi, Vetenskap & Allmänhet [Länk](#)

Resurshierarki för livsmedel, Livsmedelsverket [Länk](#)

Hållbar produktion och försörjning

- Perspektiv på pandemin, FOI, 2020 [Länk](#)
- Regeringen tillsätter utredning om näringslivets roll inom totalförsvaret, Regeringskansliet, 2019 [Länk](#)
- Livskraft – mätt och frisk, Livsmedelsverket, Jordbruksverket, SVA, 2020 [Länk](#)
- Samhällsviktig verksamhet, MSB [Länk](#)
- Lärdomar av det nya coronaviruset för en mer robust livsmedelsförsörjning under kris och krig, Regeringskansliet, 2020 [Länk](#)
- Skafferiet mellan kust och fjäll – Livsmedelsproduktion i Västerbottens län, 2017, LRF [Länk](#)
- Jordbruksstatistisk sammanställning 2020, JV [Länk](#)
- Vad är en kris?, MSB [Länk](#)
- Ökad försörjningstrygghet, livsmedel, 2020, LRF [Länk](#)
- Företagsdata, UC Affärsinformation, 2018. Kontakt: Region Västerbotten
- Skogsdata 2020, SLU Riksskogstaxeringen [Länk](#)
- Betesförmedling, Mark för bete eller för att skörda, Länsstyrelsen Västerbotten [Länk](#)
- Miljöbalk (1998:808), Sveriges Riksdag [Länk](#)
- Samerna – ett folk och urfolk, Regeringen, 2011 [Länk](#)
- Tillsammans för klimatet, Klimat och energistrategi för Västerbottens län, 2020 [Länk](#)
- Perspektiv på svenska drivmedel, RISE [Länk](#)
- Greppa Näringen [Länk](#)
- Lantbruket och klimatet 2020. Ett helhetsgrepp, Ekologiska Lantbrukarna [Länk](#)
- Utredning för fossiloberoende jordbruk, Regeringen [Länk](#)
- Fler arter på ekologiska gårdar, SLU, 2020 [Länk](#)
- Ekorankning 2020, KRAV [Länk](#)
- Regerings handlingsplan del 2, Regeringskansliet [Länk](#)
- Branschriktlinjer, Livsmedelsverket [Länk](#)
- Djurskyddslagen (2018:1192), Regeringskansliet [Länk](#)
- Livsmedelslag (2006:804) [Länk](#)
- SVA djurhälsa, antibiotika [Länk](#)
- Bete och utevistelse, Jordbruksverket [Länk](#)
- Beteslagstiftningens effekter på lönsamheten i mjölkföretagen – en studie av tre typgårdar, 2014:16 [Länk](#)

Företagens villkor, förutsättningar och verklighet

- Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrategin – årsrapport 2020, Jordbruksverket [Länk](#)
- Statistik [Länk](#)
- Jordbruksstatistisk sammanst., 2020, JV [Länk](#)
- Bioekonomi – Reg. statistik, Bioekonomi, 2011– 2017 [Länk](#)
- Statistik yrkesregistret, 2018, SCB [Länk](#)
- Ekonomifakta [Länk](#)
- Kvinnor och män i belysning, 2019, Länsstyrelsen Väster-

botten [Länk](#)

- Statistik löner, SCB, 2018 [Länk](#)
- Dödsolyckor, Arbetsmiljöverket [Länk](#)
- Arbetsmiljö, Livsmedelsföretagen [Länk](#)
- Jämställdhet i det gröna näringslivet, 2019, LRF [Länk](#)
- För ökad säkerhet i lantbruket [Länk](#)
- Yrkesregistret med yrkesstatistik, SCB [Länk](#)
- Lönesök – Hur mycket tjänar . . . ? SCB [Länk](#)
- Ekologiska livsmedel i offentlig sektor, Upphandlingsmyndigheten [Länk](#)
- Lägre utsläpp med samtransporter, Lärande exempel, Sveriges miljömål [Länk](#)
- Regional exportsamv. Västerbotten, Tillväxtverket [Länk](#)
- Lägre utsläpp med samtransporter och ruttoptimering, Fossilfritt Sverige [Länk](#)
- Mobevi, Region Västerbotten, avslutad förstudie [Länk](#)
- Regional Utvecklingsstrategi för Västerbottens län, RUS, 2014–2020, Region Västerbotten [Länk](#)
- Underlag till Västerbottens livsmedelsstrategi, Regler och villkor, Länsstyrelsen Västerbotten 2019 [Länk](#)
- Mjölkföretagarna i Västerbotten, en förstudie, Gunnar Forsgren, LRF
- Vem tar över gården? – En analys av hinder för ägarskiftet i jordbruksöfretaget, Projektet Ägxit, LRF

Forskning, innovation och kunskap

- Sweden Food Arena, regeringsinitiativ [Länk](#)
- Forskning och innovation för en livsmedelssektor i världsklass, Tillväxtverket, 2018 [Länk](#)
- Innovations- och forskningsagenda för livsmedelssektorn 2020 – Framtidens hållbara tillväxtnäring, Sweden Food Arena [Länk](#)
- Företagsdata, UC Affärsinformation, 2018. Kontakt: Region Västerbotten
- Innovation i livsmedelskedjan i Norr- och Västerbotten, förstudie, RISE, 2018. Kontakt: RISE, Roger Uddstål, Johan Laurell
- Tema: AI och robotar, AGFO, Nyhetsbrev, 2019 [Länk](#)
- Stiftelsen Lantbruksforskning [Länk](#)
- Reg. jordbruksforsk. för norra Sverige – RJN, SLU [Länk](#)
- Stiftelsen Lantbruksforskning [Länk](#)
- Yrkeskompassen, Arbetsförmedlingen [Länk](#)
- Välja yrke, Yrkesprogramutredningen, 2015 [Länk](#)
- Samlad antagningsstatistik, 2020, Gymnasieantagningen Västerbottens län [Länk](#)
- Eldrimner, Nationellt resurscentrum för mathantverk [Länk](#)
- Samernas utbildningscentrum, Jokkmokk [Länk](#)
- Västerbottens folkhögskola, Allmänna folkskolan [Länk](#)
- Forslundagymnasiet, YH-utbildningar [Länk](#)
- Arbetsmarknadsutbildning, Arbetsförmedlingen [Länk](#)
- Yrkesvux, Yrkesakademien [Länk](#)

Odling	Andel av länets åkermark	Antal företag	Förändring 1999–2019	Skördeutfall jämf. med riket	Uppskattat värde, länet	Andel eko	Marknadsandel	Potential till 2030
Vall och grönfoder (ex. timotej, klöver och andra kvävefixerande ärtväxter)	74 %* (40 % riket)	2 017 gårdar*	+ 5 %	Totalt inbärgad 3 920 kg/ha ² 74 %*	36 miljoner konor i primärledet, 2017**	13 % (av arealen åker för vall- och grönfoder)	100 procent självförsörjande.	Ökat skördeutfall till 4 200 kg/ha ² = + 7% mer skörd
Beskrivning: Korta ljusa somrar ger foder med högt närings- och energinnehåll. Flerårig vallodling med kvävefixerande inblandning förbättrar jordens vätskebindande förmåga. Klimatmässiga fördelar jämfört med ettåriga växter.	Utmaningar: Kritiseras ibland för att gynna en ensidig animalisk produktion, men skulle vallen försvinna i norr, då skulle marken övergå i skog eller möjligtvis i träda. Skördeutfallet är naturligt lägre än i södra Sverige men utfallet för Västerbotten är tredje lägst i Sverige.	396 gårdar*	-40 %	Medelskörd 2372 kg/ha 69 %* jämfört med riket	Möjligheter: Ses internationellt som ett bra klimatval. Passar bra att odla i nordligt klimat. Omvandlar cellulosa till foder för djur som i sin tur ger mat för oss människor och gödning. Helt enkelt ett smart sätt att nyttja klimatmässiga förutsättningar till livsmedelsproduktion.	11 % (av arealen vårkorn)	≈ 50 procent av länets behov av fodersäd.**	+25% areal +25% skörd/ha = +57 % mer skörd
Spannmål (I huvudsak korn som sås på våren)	12 %* (38 % riket)							
Beskrivning: Används i stort sett endast som foderspannmål. Det pågår försök med spannmålsodling till mjöl. Intresset finns för lokalt odlat kornmjöl hos lokala bagare.	Utmaningar: Lönsamheten med egen spannmålsodling har varierat jämfört med att köpa spannmål från andra delar av landet, därav minskning. Beroende på väder kan delar skördas som grönfoder. Begränsade odlingsförutsättningar i inlandet. Osäkert om tillräcklig kvalitet nås för mjöl av lokalt odlad spannmål.		Möjligheter: Skulle kunna öka både i areal och i skördeutfall för att på så sätt minska transporter från andra delar av Sverige. Det finns potential för spannmålsodling för mjöl, men då i mindre mängder.			Potential: Att öka arealen till spannmål med 25 procent, vilket innebär att återgå till 2009 års spannmålsarealer. Att öka skördeutfallet till 3 000 kg/ha ² Det skulle öka den totala volymen spannmål med 57 procent.		
Oljeväxter (rybs)	0,2 %*	13 gårdar*	Från 0 till 125 ha	Uppgift saknas. Fortfarande väldigt små volymer.		Uppgift saknas.	Dubbelt upp 25 gårdar 250 ha	
Beskrivning: Liknar raps, men är något hårdare i kallt klimat. Opressade frön och presskaka är proteinrikt djurfoder. Pressad rybsolja blir livsmedel och kan ersätta rapsolja. Överskott av olja kan ingå i foder.	Utmaningar: Kunskap och tradition. Vid gles mellan gårdarna kan samordning av efterbehandling vara ett hinder.		Möjligheter: Ökande intresse. Ökad odling kan minska transporter från andra delar av Sverige och minska importen av proteinfoder från andra länder, exempelvis soja.			På tio år har Rybs etablerat sig i länet. Från 0 till 13 gårdar och från 0 till 125 ha. En rimlig ambition är därför att utvecklingen fortsätter i samma takt.		

Odling		Andel av länets åkermark	Antal företag	Förändring 1999–2019	Skördeutfall jämfört med riket		Uppskattat värde, länet	Andel eko	Marknadsandel	Potential till 2030
Potatis		0,3 %*	76*	-67 %	62 %	16 miljoner, 2017**	5,5 % (2018)	≈ 22 %*	+ 80 %	
Beskrivning: Största delen matpotatis Odling av sättpotatis av god kvalitet, som tidigare var av relativt stor omfattning, är i dag liten. Västerbottens odlare har tillgång till gemensamt ägt packeri.		Utmaningar: Intresset har varit vikande. Varierande lönsamhet. Stora investeringar för att komma igång med odling. Avsaknad av kompetent rådgivning.		Möjligheter: Efterfrågan på lokalt odlad potatis är stor. Goda förutsättningar för både avsättning och god ersättning.		Potential: En rimlig ambitionsnivå är en återgång till 2009 års odlingsnivå, vilket innebär en ökning med 80 procent. Nästa ambitionsnivå är att odla lika mycket potatis som under 1999, men det är tre gånger så mycket som 2019 och något som kan vara ett mål i nästkommande strategi.				
Köksväxter Friland		<0,1 % (2017)	30 (2017)			Uppgift saknas. Skulle kunna värderas utifrån företagets omsättning	32,6 % (2017) (15,3 % riket)	Små volymer, säsong.	Fler och framförallt större företag.	
Beskrivning: Intresset för odling av grönsaker ökar. Odlare hittar nya försäljningskanaler direkt till konsument, exempelvis Bondens marknad och Rekoringar, vilket bidrar till en högre lönsamhet. Statistik saknas.		Utmaningar: Många söker tätortsnära åkermark för frilandsodling vilket kräver matchning mellan markägare och blivande odlare. Avsättning av grödor ska ske under kort tid. Försäljning direkt till konsument innebär ofta dubbeljobb under odlingssäsongen. Många väldigt små hobbyföretag.		Möjligheter: Brist på rådgivning och lämpliga sorter. Stor efterfrågan. Lägre risk för angrepp på grödor jämfört med södra Sverige. Utveckling av lagring och förädling för längre säsong. En långsiktig och stark utveckling kräver stabila företag som har förmåga att försörja sig och anställda under hela året.		Potential: Fler frilandsodlingar och fler större företag som med förädling eller diversifiering kan bära sig året runt med flera heltidsanställda medarbetare. En förväntan är att odlade volymer är så pass stora att de finns registrerade i officiell statistik.				
Köksväxter Växthus		76 000 kvm (2017)	21 (2017)			Uppgift saknas. Skulle kunna värderas utifrån företagets omsättning	36 % (2017) (5,9 % riket)		Minst tre större nya växthusanläggningar.	
Beskrivning: Ett par större företag varav Hällnäs är det största som också säljer över hela Sverige. Det nordliga klimatet kan kompenseras av förnybar uppvärmning och även närhet till spillvärme från industrier.		Utmaningar: Kallt klimat, vilket begränsar odling av vissa grödor även i växthus. För bästa utfall krävs värme året runt.		Möjligheter: Förlänger odlingsssäsongen. Att nyttja spillvärme från länets industrier kan bidra till odling stora delar av året. Efterfrågan på lokalproducerade grönsaker förväntas öka. Även jordgubbar passar i växthus.		Potential: Etablering av flera växthusanläggningar varav minst en större växthusanläggning vid de tre största tätorterna för att nyttja närheten till konsumenterna och även spillvärme från större industrier.				

*2019, Jordbruksverket
**Skafferiet mellan kust och fjäll – Livsmedelsproduktion i Västerbottens län, 2017, LRF

Baljväxter (Bönor och ärtskidor)		Inte mätbart						Minimal	Fortsatt tillväxt för konsumtion. Att volymerna är mätbara 2030
Beskrivning: Ingen storskalig odling, endast liten odling av köksväxter på friland.		Utmaningar: Klimatmässiga utmaningar för storskalig odling av befintliga sorter både som föda till människor och till foder.							Potential: Inte storskalig odling av baljväxter, pga bristande tillgång till sorter för kallt klimat. Fortsatt utveckling och tillväxt av odling av bönor och sockerärtor inom trädgårdsodling. Eventuellt mer storskaliga försök under perioden.
Frukt och bär Odling		Liten andel. Inte mätbar.	+ 39 % volym + 167 % värde					Liten	Ökad odling och att volymerna är mätbara 2030.
Beskrivning: Främst jordgubbar och svarta vinbär. Äppelodling är inledd i Tavejsjö och Röbbäck för produktion av Brännlands Cider och test av olika sorter.		Utmaningar: Variationer i skördar. Långa avstånd för avsättning. Det har varit kraftiga svängningar i efterfrågan av svarta vinbär. Idag är odlingen av svarta vinbär väldigt liten.							Potential: Ökad odling och förädling inom länet. Ökad försäljning i länet och gärna till andra delar av Sverige. Förädlade produkter även på export.
Aquaonisk/hydroponisk odling		0							
Beskrivning: Försök har funnits att starta aquaponisk odling av bladgrönsaker i länet. Metoden teknik med ljus, värme och syre. Positivt är kortare transporter.		Utmaningar: Näringstillförseln är en utmaning, då odlingen samtidigt ska vara bakteriefri. Vanligt är användning av handelsgödsel kemiskt framställd kväve och mineraler.							Möjligheter: Kombination med exempelvis fiskodling på land är en möjlighet i att uppnå kostnadseffektiv näringsförsörjning. Kan odlas nära konsumenterna. En första anläggning startar vintern 2020/2021 vid Östra station med odling och försäljning.
Biodling		1000 samhällen fördelat på cirka 250 ansvariga personer är registrerade.	Skördeutfall lägre än i södra Sverige. 20 kg, jämfört med 50.						5000 samhällen
Beskrivning: Infektionssjukdomar och parasiter orsakar förlust av bisamhällen runt om i världen. Därför finns det restriktioner för flyttning av drottningar och samhällen.		Utmaningar: Lägre avkastning per kupa jämfört med övriga Sverige. Risk för förluster kopplat till spridning av varoakvalster i Västerbotten. Att öka antalet avläggare från friska samhällen till nybörjare. Kosta samt för odlaren.	Möjligheter: Hög kvalitet mer aromer kopplat till varierade växter. God sidoinkomst för landsbygdsboende. Glest mellan gårdarna begränsar smittspridning. Stort intresse vid kurser. Att hyra ut kuper är en annan möjlighet. Inflyttade från andra länder har värdefull kunskap om biodling, vilket kan bidra till mångfald.						Potential: Dubblering av antalet hobbyodlare och etablering av några professionella biodlare, skulle kunna ge 5000 samhällen till 2030. Möjligheter till ökad biodling kan ligga i stimulans för mer avläggare från friska kuper och biodling för privatpersoner på kommunernas mark.

* 2019, Jordbruksverket

	Antal djur	Antal företag	Förändring 1999–2019		Snitt, antal djur per företag	Uppskattat värde, länet	Andel eko	Marknadsandel	Potential till 2030
			-25 % antalet djur -64 % antalet företag + 110 procent antalet djur per gård	-25 % antalet djur -64 % antalet företag + 110 procent antalet djur per gård					
Nötdjur	36 113 st*	434* Totalt			86 djur/företag*	Se nedan delat på mjölk resp. kött.	14 procent eko-djur (2018)		Ökad lönsamhet.
Mjölk	11 894 st mjölkcor*	190* Mjölk och kött Hälften uppskattas bedriva köttproduktion som sidoverksamhet**	-28 % mjölkcor -72 % företag - 9 % mjölkinvägning (- 18 % riket)	62,6 mjölkcor/företag* (93,9 riket) 48 % av gårdarna har <50 mjölkcor*	≈ 400 miljoner kr primärledet, 2017**	Möjligheter: Fortsatt effektivisering av gårdar för ökad lönsamhet och minskning av belastning på miljö och klimat. Fortsatt arbete med djurvälfärd. Bättre nyttjande av naturbetesmarker kan vara en väg att bidra till miljömålen samtidigt som det kan bidra till inkomster till företaget.	Potential: Ökad produktion och ökad lönsamhet. Se nedan.	109 % Sett till invägd mjölkvolym.***	5 % ökad mjölkproduktion.
Beskrivning: En stadigt pågående konsolidering till större gårdar. Snittgårdar mindre än riket. Stora avstånd för hämtning av mjölk.									
Kött		244* Enbart kött				Drygt ≈ 100 miljoner kronor, 2017** (OBS tillhör även mjölk)	≈ 41 %*		67 % av konsumtionen
Beskrivning: Konsumtionen av nötkött och importen av nötkött har minskat sedan 2016.									

*2019

**Skafteriet mellan kust och fjäll – Livsmedelsproduktion i Västerbottens län, 2017, LRF

***Invägd mjölkvolym motsvarar 109 procent av länets konsumtion av produkter med mjölk översatt i råvara. Jämförelsen kompliceras av att mjölk som produceras i Västerbotten förväntas försörja intilliggande län, exempelvis Norrbotten där produktionen är lägre. Skulle importen av ost och andra mejerierprodukter minska, då skulle det vara ett kraftfullt bidrag till att minska globala och klimatbelastande utsläpp och till jordbrukets miljöbelastning i andra länder.

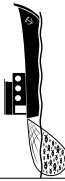
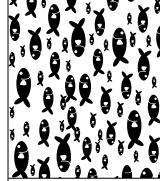
Husdjur		Antal djur	Antal företag	Förändring 1999–2019	Antal djur per företag	Uppskattat värde, länet	Andel eko	Marknads- andel	Potential till 2030
Gris / Svin		ca 13 000*	28*	-42 % djur (-35 % riket) -78 % företag + 11 % djur och slaktvikt 2016–2019	409 (1 150 riket)	Primärled 33 miljoner, 2017** Förädling ca 50 miljo- ner**		≈ 22 %*	50 % av kon- sumtionen
Beskrivning: Tidigare lägre pris för grisköttet ledde till nedläggning av gårdar i hela Sverige. Trots prismäs-sig återhämtning och ökad efterfrå-gan på lokalt griskött har tidigare volymer inte återhämtats..		Utmaning: Bristande tillgång till griskött medför att länets förädlingsföretag köper kött från andra delar av Sverige. Slaktkapaciteten kan vara ett hinder.**		Möjligheter: Det finns möjlighet till ökad grisproduktion i länet. Ökad betalningsvilja för inhemskt/lokalt griskött ger ökad lönsamhet. Ökad produktion leder till minskad import, vilket gynnar klimatet och miljön.				Potential: Att marknadsandelen 2030 utgör 50 procent av konsumtionen. Potentialen omfattar både en produktionsök-ning och en minskad konsumtion av rött kött, vilket är ett hälsomål enligt Livsmedelsverket.	
Får		ca 4000 baggar och tackor* ca 4000 lamm*	210 *	Stadigt ökande värde, varierande antal djur och gårdar. halvering av företag och djur 2018–2019.	Primärled 5 miljoner, 2017**			≈ 14 %*	Ökad produktion + 50 %
Beskrivning: 2017 slaktades endast 1000 lamm per år, vilket är mindre än en femtedel av produktionen.** Det går inte att skönja någon konsolidering till större gårdar med fler djur.		Utmaningar: En kraftig minskning just 2018/2019, vilket kan vara koppla till foder-brist i samband med torkan. Det finns inget Norrlandsstöd kopplat till geografi på det sätt som finns för nötkött.		Möjligheter: Länet borde ha goda förutsättningar i form av mark för ökad produktion av lammkött. Kan finnas till-växtpotential i att ta lärdom av exempelvis Nordnorge.** Potential finns i tillväxt av gårdarnas storlek och utveck-ling i produktionen för ökad avkastning per djur och gård. Positivt för den biologiska mångfalden.				Potential: Ökning med 55 procent innebär att produktionsnivåerna återgår till 2017 års nivåer. För det krävs utveckling av försäljningskanaler och ökad förädling, även halv- och helfabrikat.	
Fågel <i>OBS endast ägg</i>		100 772*	68 (2016) varav 65 med <49 höns.	-13 % höns		Primärled 17 miljoner 2017**		≈ 17 procent av lokal efter- frågan.**	30 % av kon- sumtionen
Beskrivning: Ingen kycklingproduk-tion i länet. Sex äggproducenter 2018, varav tre med en omsättning motsvarande heltidssysselsättning. Resterande företag har höns som komplement till annan verksamhet eller som deltidjordbruk.		Utmaningar: Priskonkurrens mot gigantiskt stora företag i andra delar av landet. Begränsning för kycklingproduktion eller att ta tillvara kött från värphöns är avsaknaden av slakteri, samtidigt uppstår inte ett slakteri utan produktion eller efterfrågan.		Möjligheter: Stor efterfrågan på lokalt producerade ägg. Prisbilden för hållbar äggproduktion är rejält högre än de som säljs i handeln. Företag med <50 höns kan sälja ägg direkt till konsument utan att vara registrerade. Därför saknas statistik över vad man skulle kunna uppfatta som en ökande småskalig försäljning.				Potential: Hållbar produktion innebär en hö-gre prisbild, vilket möjliggör ökad lönsamhet och ökad produktion. Potentialen är 30% av konsumtionen, vilket innebär en fördubblad produktion till 2030.	

*2019

**Skafferiet mellan kust och fjäll – Livsmedelsproduktion i Västerbottens län, 2017, LRF

Vilda	Antal	Antal företag	Förändring 1999–2019		Uppskattat värde, länet	Marknadsandel	Potential till 2030
Vilda bär och svamp				Volym	Cirka 40 % av bären på riket plockas i Västerbotten**		Fortsatt ökad förädling. Se nedan mer om stärkande åtgärder för ökad plockning efter 2030.
Beskrivning: Plockning är ett säsongarbete som främst utförs av utländsk arbetskraft anställda av bemanningsföretag i andra länder. Återkommande diskuteras arbetsvillkor och skatter, men också plockningens inverkan på äganderätten. Privatpersoner i Sverige får skattefritt sälja för 12 500 kronor.		Forts. I Västerbotten finns lika mycket vilda bär som i resten av Sverige. Främst plockas blåbär, därefter lingon, kräkbär och hjortron. En mindre del förädlas vid Danica Food i Lycksele. Resten skickas till andra länder till kosmetika, hälsokost, godis och sylt. ** Den största marknaden är i Asien, där också de flesta bärplockare kommer ifrån. Cirka 10 000** ton bär plockas i Västerbotten. Bär tillhör gruppen frukt och grönt som vi behöver äta mer av.		Snitt tillgänglig volym 100 000 ton bär i länets skogar** varav ca 10 procent plockas	160 miljoner kronor 2016**		Möjligheter: Ökad förädling av drycker, torkade produkter och extraherade substanser för förädlingsvärdet att öka i länet vilket innebär att värdet mångdubblas. Intressant är om andelen plockade bär kan öka. En annan del är måltidsturism och restaurang som kan utveckla mathantverket med vilda bär.** Potential: Goda villkor för utländska plockare. Ökat intresse hos lokala plockare. Innovationer för detektering och plockning. Ökad förädling.
Ren		51 784* renar (21 % av totalen i Sverige) 50 000, 2016**	321 renägare* 7 av 51 samebyar*		Slaktvärde länet, 2016/17, 30 miljoner kronor**		Ökad förädling och ökat värde av försäljning.
Beskrivning: Den samiska näring har rötter i jakt- och samlarsamhället och vill även i framtiden utgöra en del av ekosystemet.		Forts: Samiska företag är ofta en kombination av jakt, matförädling, turism, hantverk och renskötsel. Rennärningen vill utveckla slakt och förädling inom näringen för att få kontroll över hela livsmedelskedjan ”från lav till skav”.****		Utmaningar: Försäljning, marknadsföring och uppnå en värdeutveckling och behålla den samiska profilen. Idag säljs stora volymer kött till restaurangledet, vilket fick negativ inverkan då restaurangnäringen delvis upphörde under pandemin 2020. Hinder för tillväxt är också begränsning i antalet renar.****		Möjligheter: Ökad förädling, att marknadsföra renkött i kombination med slöjd/duodji och måltidsturism, men också som naturproducerad råvara. Utveckling av mat och måltider utifrån traditionell kunskap i nyskapad form, förpackningsutveckling och certifiering.****	
Vilt Älg, hjort mm och småvilt		2018 fälldes 12 650 älgar, 1 664 rådjur och 300 kronhjortar.***	viltdata	Antalet fällda kronhjortar i Västerbotten har tredubblats sedan 2016.***	60 miljoner primärledet/jägarna. 40 miljoner förädling**		Ökad förädling. Mer kött i handeln.
Beskrivning: Allt viltkött uppstår i samband med jakt. Jägarna bestämmer själva över slakt och försäljning. Jakten bidrar även till jaktturism.**		Utmaning: En uppskattning är att cirka 90 procent av köttet från de vilda djuren hamnar i jägarnas egna frysboxar. Resterande 10 procent förädlas till charkprodukter.** Att förmå jägarna att avstå från att lägga köttet i den egna eller vännernas frysboxar.		Möjligheter: Värdeökning i en ökad förädling och försäljning. Det skulle även kunna bidra till utveckling av mathantverk vid restauranger och utgöra en del i växande besöksnäring. Utveckling av försäljningsvägar**		Potential: Mer kött till restauranger, handel och förädling.	

*2019, Jordbruksverket
**Skafferiet mellan kust och fjäll – Livsmedelsproduktion i Västerbottens län, 2017, LRF
***Viltdata
**** Behovsanalys av samiskt matföretagande 2017, Sametinget

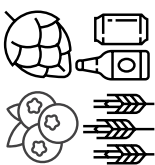
Fiske och vattenbruk	Antal företag	Förändring 2008–2019	Redskap	Fångster/produktion	Uppskattat värde, länet	Marknadsandel	Potential till 2030
Vildfångad fisk havet		24 företag havsfiske med totalt 38 licensierade fiskebåtar*	38 fiskebåtar <12 m, varav en med aktiva fiskeredskap ex. trål. Övriga utrustade med garn, fällor , burar mm.	114,9 ton, varav 47 ton sik, 29 ton lax och 28 ton strömming* (178 000 ton riket) Fritidsfiske hav och kuster (≈2 900 ton riket)*	Råvaruvärde länet, 3,7–3,9 miljoner 2018.*		Framförallt ingen minskning.
Beskrivning: Näringen består av ett antal verkamma yrkesfiskare med en hög medelålder. Fritidsfisket med nät och handredskap är fritt***, och utgör en försörjningstrygghet vid händelse av kris i livsmedelsförsörjningen.	Utmaningar: Uttaget av lax begränsas av fiskekvoter. En låg efterfrågan på fisk från Östersjön. Sik har tidigare varit rödmarkerad enligt WWF, vilket tidigare har begränsat försäljning i DVH. En hög medelålder bland fiskare och lågt intresse från yngre att kliva in i yrket.	Möjligheter Abborre och sik omfattas inte av begränsande fiskekvot och uttaget av sik skulle kunna öka i takt med en ökad efterfrågan. Sik och abborre ingår inte i den Öster-sjöfisk med höga dioxinnivåer och kan ätas flera gånger i veckan.		Potential: Med information kan efterfrågan på fisk från Bottenviken öka, vilket medför möjlighet till ökat fiske av framförallt sik och abborre i Bottenviken. Ökad förädling är en potential av både vildfångad fisk i Bottenvi-ken, odlad fisk och importerad fisk.			
Vildfångad fisk sötvatten				Fritidsfiske sjöar och vattendrag (≈4 700 ton riket)* 15 300 ton riket, 2016**	Råvaruvärde fritidsfiske länet, 38 miljoner 2016.**		Ökad fiske-turism och ökad försälj-ning.
Beskrivning: En kombination av fiske till försäljning i liten skala och en stor grupp fiskare på fritiden för eget bruk. Ett litet antal företag förädlar den vilda fisken från sjöar och andra vattendrag. Fritidsfisket har också en tydlig koppling till besöksnäringen.	Utmaningar: Utmaningarna är fiskerätter, kylkedja och förädling.			Möjligheter: Bedömningen är att insjöfisk till stora delar är ett outnyttjat område. Här finns en stor potential till att ta marknadsandelar till länet både i form av råvara och föräd-ling. Vid en kris i livsmedelsförsörjningen är insjöfisket en tillgång som lätt kan öka för husbehov.	Potential: Ökad försäljning från insjöfiske. Ökad fisketurism.		
Fiskodling		2*	Ökat försäljningsvär-de (+ 146 procent riket)	Drygt 2 000 ton i Väs-terbotten 2016**	Råvaruvärde 77 miljoner 2016.**		Landbaserad fiskodling
Beskrivning: Två företag har varde-ra omsättning på 37–53 miljoner. Endast dessa två kan betraktas som verkamma. De sex nordliga länen står tillsammans för 97 procent av produktionen odlad matfisk.	Utmaningar: Det handlar om miljötilstånd som kan vara långdragna processer och sjukdomsutbrott som kräver sanering och kan orsaka stora inkomstbortfall. Ett hinder kan vara stora investeringskostnader.	Forts: landbaserad odling är mycket energikrävande och kräver mycket teknik. Detta kan innebära höga investerings- och driftskostnader samt att den blir mycket känslig för driftsstörningar Möjligheter: Ökande försäljningsvärde. Ökad förädling. Land-baserad odling i närhet av industri med värmeöverskott.		Potential: Ökad förädling, utveckling av hel- och halv-fabrikat.			

*2018, Havs och Vattenmyndigheten
 **Skafteriet mellan kust och fjäll – Livsmedelsproduktion i Västerbottens län, 2017, LRF
 *** enligt fiskelagstiftningens regelverk

Förädling

Övergripande		En stor majoritet av förädlingsföretagen är mindre med ett fåtal anställda. Därutöver cirka 15 mindre förädlingsindustrier, 10-tal större bagerier med 10–20 anställda och fem större industrier med säte i länet: Norrmejerier med två mejerier i Västerbotten, Nyåkers Pepparkakor, Danica Food i Lycksele, Norums Fiskröckeri, Bastuträsk Charkuteri AB. Därutöver har Nyhléns Hugosons i Skellefteå paketering av kött och tillverkning av palt, smörgåstårter, sallader i Skellefteå. Skogaholm Bageri har produktion i Umeå. <i>Förädling av köksväxter och svamp är inte synligt i publika företagsuppgifter, men det utesluter inte att det förekommer, men i mindre skala.</i>	Sedan 2018 har intresset för lokalproducerad mat ökat och ytterligare förstärkts under pandemin 2020. Mathantverkare som i huvudsak levererat till restauranger som plötsligt stängde, utmanades av att snabbt ställa om till alternativa försäljningskanaler som delikates- och livsmedelsbutiker, torgförsäljning och rekoringar. Utvecklingen kan vara starten på en långsiktig ökning av lokalt producerad mat och ökad efterfrågan på mathantverk.	Cirka 2,5 miljarder	146	997
Mejeri		Mejeri domineras värdemässigt och antalet anställda av Norrmejerier Ekonomisk förening. Ett viktigt varumärke för länet är Västerbotensost. 2018 fanns det ytterligare sju mindre mejerier varav två var i uppstart 2018	Ett exempel på omställning under pandemin är Svedjan Ost AB som ställt om från försäljning till restaurang för att bli etablerad i flera av länets livsmedelsbutiker med sin Löpeld, vilket är en typ av grillost.	2 miljarder, varav 1,95 Norrmejerier	10	cirka 430 i Västerbotten <i>Norrmejerier har totalt cirka 500 anställda.</i>
Bageri		I Västerbotten fanns cirka 35 bagerier i Västerbotten, 2018. Bageriet med störst omsättning och flest anställda är Nyåkers Pepparkakor som också är 2:a på världsmarknaden med export till USA. Ett totalt företag har 10–20 anställda. Bland bagerierna finns de som bakar tunnbröd, surdegsbröd, konditori med mera. Därutöver är Skogaholm Bröd etablerad med ett bageri i Umeå.	Intresset för hårt och mjukt tunnbröd ökar och det är påtagligt fler mindre företag som säljer på exempelvis Bondens marknad och Rekoringar. Flera bagare skulle i framtiden kunna vilja baka på spannmålsodlat i Västerbotten.	230 miljoner	35	200 arbetstillfällen är synliga i statistiken men troligen är det många fler då cirka hälften av företagen är enskilda firmor.
Sylt, saft, juice		Företag inom bär, sylt, juice och saft omsatte 2018 cirka 125 miljoner kronor, varav Danica Foods i Lycksele stod för merparten.	Sedan 2018 har intresset för lokalt producerade drycker ökat och vid en jämförelse av de mindre företagen ökat kraftigt. Exempelvis omsatte Umeå musteri över en miljon 2019. Pop Art Craft Soda är ett varumärke som gör läsk av blåbär, hjortron med mera, men flera nya produkter.	125 miljoner	15	40, men många enskilda firmor.

*

Förädling	2018	Utveckling sedan dess	Omsättning	Arbetsställen	Sysselsättning	
Chark		12 charkföretag med säte i Västerbotten omsatte 2018 cirka 100 miljoner kronor. Störst bland företagen med säte i Västerbotten är Bastuträsk Charkuteri med 20-talet anställda. Därutöver fanns ytterligare 6 företag med omsättning på under 100 000 kronor. Verksamheter med säte i andra län är exempelvis Nyhléns Hugosons i Skellefteå med paketering av kött och tillverkning av bland annat palt och smörgåstårter. Företaget har sitt säte i Norrbotten och ingår därför inte i Västerbottens statistik.	Det råder brist på kompetent arbetskraft inom livsmedelsindustrin och speciellt med inriktning mot styckning och chark. I länet saknas industriteknisk utbildning med inriktning mot livsmedel.	100 miljoner	146	ca 45, N&H i Skellefteå ej medräknat
Fisk		Företag med förädling av fisk finns dels längs kusten, men också i inlandet, exempelvis Bergmans Fisk och Umlax. Flera av länets förädlare av fisk har tagit hem medaljer av ädel valör i SM i mathantverk. Flera restauranger och serveringar sätter den lokala fisken på tallriken, exempelvis Två Fiskare i Umeå, Kvarnen Fisk och Gamla Salteriet.	Gamla Salteriet i Obbola med fiske, förädling och sommarservering har ökat sin omsättning för tredje året i rad.	47 miljoner	10-tal	15 i AB (anställda i enskilda firmor finns ej med i statistiken)
Bryggeri och andra alkoholtäta drycker		Intresset för lokalt producerade drycker växer och antalet dryckesproducerande företag ökar i rask takt*. I länet finns ett 20-tal bryggerier av öl. Därutöver Brännland Cider AB med produkter av norrländsk vinterkyla och must från svenska äpplen. Norrlands Fruktvin som tillverkar vin, sprit, likör och glögg av blåbär och lingon. Småskaliga dryckesföretag har en hög närvaro i glesbefolkade områden.*	Brännland Cider AB har sedan 2018 etablerat sig ytterligare i Systembolagets sortiment för hela Sverige och på export. Norrlands Fruktvin AB har nära fördubblat sin omsättning. Ett annat snabbt växande företag med vin producerat av bär: Idunn Norsjö Wine & CO.	22 miljoner	35	drygt 20
Övrigt		I Västerbotten finns företag med spännande produkter, exempelvis Orientalafel i Bjurholm AB som omsatte nära 8 miljoner 2018. Choklad Jenny med Vintage Plantation, Costas Kaffe i Umeå och Budhas Kafferosteri i Lycksele som förädlar kaffeböner på ett sätt som uppskattas av västerbottingarna.	Det finns en potential i förädling av råvaror från Västerbotten, men också genom inköp av råvaror från andra delar av Sverige eller import.	15 miljoner	5	15
Slakt		Västerbotten har fyra slakterier med omsättning på 2–8 miljoner. Strömdahla är det största. Länet har inte tillräcklig slaktkapacitet, vilket ger upphov till onödigt långa transporter av levande djur. Utmaningen är kompetent arbetskraft och för uppstart av mindre verksamheter inom slakt och styckning en priskonkurrens från större slakterier i andra delar av Sverige.		20 miljoner	4 och ytterligare 6 registrerade företag med 0 eller mycket liten omsättning.	Går inte att avgöra då merparten av företagen är Enskilda firmor.

Dryckesbranschrapporten 2020*

GLOBALA MÅLEN
för hållbar utveckling

SVERIGES MILJÖMÅL
